

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 19.05.2025

Kabul Tarihi: 29.08.2025

***Kutadgu Bilig'*de Sessizlik: Ontolojik Bir Yapı, İktidarsal Bir Araç ve Anlamın Sessiz Kurulumu**

Sümevra ALAN*

Özet

*Kutadgu Bilig'*de sessizlik, iletişimsizlik ya da kişisel suskunlukla sınırlanan bir anlatı unsuru olmaktan çıkar; çok katmanlı, disiplinlerarası biçimde çözümlenebilecek bir düşünsel yapı olarak belirir. Eserde sessizlik, bir yandan dilin ve anlamın sınırında beliren, diğer yandan siyasal iktidarın, etik terbiyenin ve metafizik sezginin kurucu zemini-ne dönüşen dinamik bir boyut kazanır. Bu çalışma, sessizlik kavramının *Kutadgu Bilig'*de nasıl işlevselleştiğini ve bu işlevlerin metindeki karakterler, temalar ve ideolojik yapılarla nasıl iç içe geçtiğini analiz etmektedir. Sessizlik, bazen hükümdarın stratejik sükûnetinde bir yönetsel ağırlık biçimi olarak, bazen vezirin ölçülü konuşmasında dilin denetimi olarak, bazen bilgenin eksiltmeli anlatımında anlamı derinleş-tiren bir yapı olarak, bazen de zahidane suskunlukta hakikatin dil-dışı tecrübesi olarak temsiliyet kazanır. Ontolojik düzlemde sessizlik, haki-katin dile gelmeyen yönlerini sezdirirken; epistemolojik düzlemde bilgi aktarımını eksiltmeli biçimde yapılandırır. Toplumsal ve politik düzeyde sessizlik, rızaya dayalı iktidar üretiminin ve habitusun göstergesidir. Kuramsal düzlemde Heidegger'in "sahici susma" ve "dilsiz hakikat", Derrida'nın "différance" ve söylemsel boşluklar, Foucault'nun mikro iktidar ve normatif sessizlik, Bourdieu'nün dilsel habitus ve meşru söz pratiği ile Deleuze'ün yaratıcı sessizlik ve fark üretimi kavramları merkeze alınmıştır. Karakter temelli anlatı çözümlenmeleri, kuramsal yapı ile bağdaştırılarak çok katmanlı bir okuma önerilmiştir. Grafik ve tablo

* Doç. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi, [ROR](https://ror.org/038pb1155) <https://ror.org/038pb1155>
sumeyra.alan@erzurum.edu.tr, [ORCID](https://orcid.org/0000-0002-4406-2022) <https://orcid.org/0000-0002-4406-2022>

verileriyle desteklenen analiz sonucunda sessizlik, eserde bir anlatım tercihi olmaktan çıkarak metnin varlık görüşünü ve anlam rejimini kuran asli bir düşünce biçimi olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sessizlik, anlam, iktidar, ontoloji

Silence in *Qutadgu Bilig*: An Ontological Structure, a Powerful Tool and the Silent Construction of Meaning

Abstract

In *Qutadgu Bilig*, silence transcends its role as a narrative element confined to lack of communication or personal muteness; it emerges as a multilayered interdisciplinary intellectual structure. Within the text, silence acquires a dynamic dimension, appearing on the one hand at the boundary of language and meaning, and on the other hand transforming into the foundational ground of political authority, ethical discipline, and metaphysical intuition. This study analyzes how the concept of silence functions in *Qutadgu Bilig* and how these functions intersect with character typologies, thematic layers, and ideological structures. Silence takes shape in multiple registers: sometimes as an instrument of governance in the ruler's strategic quietude, sometimes as linguistic restraint in the vizier's measured speech, sometimes as semantic deepening in the sage's elliptical expression, and sometimes as the non-linguistic experience of truth in the ascetic's silence. Ontologically, silence reveals unspoken dimensions of truth; epistemologically, it structures knowledge transmission through omission and ellipsis. On the social and political level, it reflects the production of consent and the embodiment of habitus. Theoretical grounding is provided through Heidegger, Derrida, Foucault, Bourdieu, and Deleuze. Character-based textual analysis is linked to these frameworks to propose a multilayered reading. The findings demonstrate that silence functions not merely as a stylistic device but as a foundational modality structuring the text's ontology and regimes of meaning.

Keywords: Silence, meaning, power, ontology

Sessizlik, insan düşüncesinde ve kültüründe hem bir yokluk hem de derin bir anlam taşıyıcısı olarak beliren paradoksal bir olgudur. İlk bakışta sözün olmadığı boşluk gibi görünse de, felsefi açıdan dilin sınırlarını imler, edebî metinlerde anlatılamaz olanı sezdirir ve politik düzlemde iktidarın hem aracı hem sonucu olabilir. Suskunluk, çoğu zaman iletişimin kesintisi olarak anlaşılacak yerine, kendi başına bir iletişim biçimi ve özgül bir "dil" olarak ele alınır. Düşünce tarihinde sessizlik, söylenemeyenlerin alanı ve gücün stratejik bir unsuru şeklinde farklı bağlamlarda yorumlanmıştır.

Heidegger (1962, s. 165), varoluş ile dil arasındaki ilişkiyi tartışırken sessizliği dilin içkin imkânlarından biri olarak konumlandırır. “Susmak”, bu çerçevede konuşmanın yokluğu anlamına gelmez; aksine dile getirecek bir hakikati bulunan öznenin benimseyebileceği özgün bir söylem tutumunu ifade eder. Dasein’in (insanın varoluşu) ancak konuşabildiği için sahici bir şekilde susabileceğini, susmanın da tıpkı konuşma gibi varoluşsal bir “dis kurs” oluşturduğunu belirtir (1962, s. 208). Gereksiz söz kalabalığının anlamı bulanıklaştırdığı yerde, bilinçli bir sükût hakikati daha açık hâle getirebilir. Böylelikle sessizlik, Heidegger’in analizinde dilin bir sınırı olarak kalmaz; dilin en özsel doğruluk imkânlarından biri hâline gelir.

Benzer biçimde Derrida da anlamın oluşumunda *sessiz boşlukların aktif rolü* üzerinde durur. Derrida’nın *différance* kavramı, anlamın hiçbir zaman tam olarak hazır bulunmadığını, sürekli ertelenip farklılaştığını söyler; bu sürekli anlam oluşumu içinde sessizlik, sözcükler arasındaki farkları mümkün kılan aralık olarak vazgeçilmezdir (Can, 2016, s. 24). Başka bir deyişle, işaretlerin anlamı sadece açıkça ifade edilen unsurlarda ortaya çıkmaz; metindeki boşluklar ve izler (*trace*) de anlamın teşekkül ettiği alanlar hâline gelir. Sessizlik bu bakımdan dilde “anlamın taşıyıcısı” olan bir unsurdur: Söylenmemiş olan, söylenen kadar önem taşır ve her metin kendi suskun anlam katmanını içinde barındırır. Edebî eserlerde de sıkça görüldüğü gibi, yazarın veya karakterlerin sessizliği, metinde kuvvetli bir anlatım aracına dönüşerek okuyucuya doğrudan verilemeyen duyguları ve düşünceleri sezdirir.

Öte yandan Foucault, sessizliği toplumsal iktidar ilişkileri ve söylem düzeni çerçevesinde ele alır. Modern toplumlarda iktidar, konuşulabilir olanı düzenlediği kadar suskunluk alanlarını da tayin eder. “Tek bir sessizlikten değil, çok sayıda sessizlikten söz edilebilir; bu sessizlikler söylemleri alttan alta öreerek onlara nüfuz eden stratejilerin ayrılmaz parçalarıdır” ifadesiyle, sessizliğin söylemsel alanın dışında kalan bir unsur olmadığını, aksine söylemin içkin bir bileşeni olarak işlediğini vurgular (1978, s. 27). Bu perspektifte sessizlik, dilsel alanın sınırlarını belirleyen bir olgu olmanın yanında, iktidarın stratejik araçlarından biri hâline gelir. Hangi başlıkların tabulaştırılarak sessizlikle kuşatılacağı, hangi toplumsal grupların sesinin bastırılacağı ve hangi sözlerin dolaşıma sokulacağı, iktidarın kurduğu söylemsel düzen tarafından belirlenir (Saraçoğlu, 2022, s. 1528-1529). Bourdieu da benzer biçimde, egemen ideolojinin en güçlü etkilerinin çoğu zaman açık sözden ziyade “kelimelere ihtiyaç duymayan ve yalnızca suç ortaklığı sessizliği talep eden” mekanizmalarla gerçekleştiğini belirtir (de Salazar ve Altuna, 2023, s. 169). Başka bir deyişle, toplumda *kabul edilmiş doğrular* (doxa) üzerine konuşulmaması, herkesin onları sorgusuz sualsiz kabullenmesi, ideolojik rızanın en derin biçimidir. Bu

anlamda sessizlik, toplumsal yapıda iktidarın rızaya dayalı tahakkümünün göstergesi olabileceği gibi, gerektiğinde muhalefetin de bir aracı (örneğin susarak direnme) hâline gelebilir (Taverna, 2023).

Modern kuramcılar arasında Deleuze, sessizlik olgusunu farklı bir açıdan değerlendirir. Günümüz toplumlarında baskıcı güçlerin insanları susturmak yerine aslında *durmaksızın konuşurmaya* zorladığını ileri sürer. Ona göre ifade özgürlüğü görünümü altında herkesin sürekli konuşması beklense de bu, gerçek anlamda anlamlı sözün değerini azaltan bir kakofoni yaratır. “Mesele artık insanları kendilerini ifade etmeye teşvik etmek değil, onların sonunda söyleyecek bir şey bulabilecekleri küçük yalnızlık ve sessizlik aralıkları sağlamaktır” diyerek, “hiçbir şey söylememe hakkının” değerini savunur (1997, s. 129). Zira sürekli konuşmaya zorlanan birey, iktidarın belirlediği çerçevenin içinde kalır; oysa sessizlik, bireye düşünme, içsel direnç geliştirme ve egemen dil kalıplarını aşma imkânı tanır. Bu yönüyle Deleuze’ün yaklaşımı, sessizliği hem bir direnme stratejisi hem de *nadiren ortaya çıkan gerçek anlamın mekânı* olarak yüceltir (Özkan, 2022, s. 85).

Yukarıdaki felsefi, edebî ve politik yaklaşımlar, sessizliği çok boyutlu bir kavram olarak ortaya koyar: Sessizlik, dil ve anlamın sınırında beliren bir eşik olduğu kadar, iktidar ilişkileri içinde şekillenen bir toplumsal olgudur. Bu kuramsal zemin doğrultusunda *Kutadgu Bilig*’i (KB) bu perspektifle ele almak, eserin kavramsal katmanlarını farklı bir düzlemde açıklamaya imkân sağlar. KB, “kutlu olma bilgisi” anlamını taşır ve devlet yönetimi, adalet, erdem gibi konularda öğütler veren didaktik bir mesnevi olarak kaleme alınmıştır. Eserde dört sembolik karakter (hükümdar Küntogdı – adalet, vezir Ay Toldı – saadet, bilge Ögdülmüş – akıl/bilgi, derviş Odgurmış – akıbet) aracılığıyla ideal bir yönetim ve yaşam felsefesi diyaloglar üzerinden aktarılır (Büyükbaş ve Vargün, 2016, s. 28). Bu çerçevede sessizlik teması, eserde bilgelik ve yönetsel terbiye ile ilişkilendirilerek işlenir.

KB’nin bir sahnesinde, vezir Ay Toldı’nın hakan huzurunda takındığı sessiz tavır dikkate değerdir. Hükümdar, karşısında gözünü yere dikmiş sessizce duran Ay Toldı’ya şaşırıp neden konuşmadığını sorduğunda, Ay Toldı sessiz kalmanın ve dinlemenin erdemleri üzerine nükteli bir cevap verir (Arat, 1959, s. 80). Ay Toldı’nın sözleri, “Bilgelinin sözünü dinle, itiraz etme; sana sorulmadan da söz söyleme” biçiminde veciz bir öğütle başlar (Arat, 1959, s. 80₉₆₀). Bu öğüt, yöneten ile yönetilen arasındaki doğru iletişimde sessizliğin rolünü net biçimde ortaya koyar. Bir yöneticinin huzurunda izinsiz ve ölçsüz konuşmamak, hem saygının hem aklın gereği sayılır. Ay Toldı, hükümdarın buyruğu veya sorusu olmadan konuşmayı doğru bulmadığını ifade ederek aslında “sözün yerini ve zamanını bilmek” ilkesini vurgular (Arat, 1959, s. 80). Böylece sessizlik, KB’de terbiye, itidal ve öz disiplin göstergesi olarak olum-

lanır. Gereksiz sözden kaçınmak, dinlemeyi bilmek ve ancak gerektiğinde söz almak, eserde bilge idarecinin ve erdemli insanın bir alameti olarak sunulur. Diğer yandan, aynı pasajda halkın “boş sözlerle avunup bedenini semirttiği” dile getirilerek, yersiz konuşmanın cehalet ve gaflet belirtisi olduğu ima edilir (Arat, 1959, s. 82). Bu zıtlık, eserin sessizliği bilgi ve faziletle, gevezeliği ise avamlık ve aymazlıkla eşleştirdiğini göstermektedir.

KB’de Odgurmuş karakteri üzerinden sessizlik temasının bir başka veçhesi görünür hâle gelir. Odgurmuş, dünyadan elini eteğini çekmiş zahidane bir dervıştır; saray hayatından uzaklaşıp uzlete çekilmesi, *dünyevi hırslara karşı mutlak bir sükûneti* temsil eder (Arseven, 2019, s. 234). Onun sükûtu ve dünyadan uzak duruşu, eserde “ölmeden önce ölmek” şeklinde ifade edilen tasavvufi bir bilgelikle bağdaştırılır (Bilgin, 2007, s. 42). Odgurmuş karakteri, sessizliğin bilgeliğini ve içsel dinginliği temsil eder. Gürültüden uzak duruşu yalnızca fizikî bir tercih olarak kalmaz; toplumsal hayatın velveleli rekabettinden bilinçli bir geri çekilişi de içerir ve hakikate yönelme amacını taşır. Yusuf Has Hâcib, Odgurmuş aracılığıyla susan ve dinleyen bilge tipini ideal bir model hâline getirir (Kök ve Eker, 2019, s. 22-29). Bu çerçevede sessizlik, görgüye dayalı bir davranış ya da siyasal bir taktik olarak ele alınmaz; manevi olgunluğun kurucu koşulu şeklinde yüceltilir.

Görüldüğü üzere KB, sessizlik kavramını çok katmanlı biçimde işlemekte; bireysel düzlemde bilgelik ve ahlak, politik düzlemde yönetim becerisi ve itibar ile ilişkilendirmektedir. Bu çalışma, söz konusu eserdeki sessizlik temasını yukarıda çerçevesi çizilen felsefi perspektifler ışığında analiz etmeyi amaçlamaktadır. Yöntem olarak, disiplinlerarası bir yaklaşım benimsenecek; metin çözümlemesi ile kuramsal tartışma bir arada yürütülerek eserin dizeleri, sessizlik olgusunun anlam boyutları bakımından yorumlanacaktır. Kuramsal çerçeve; Heidegger, Foucault, Derrida, Bourdieu ve Deleuze gibi düşünürlerin sessizlik üzerine kavrayışlarını bir araya getirerek, sessizliği dilin sınırı, anlamın taşıyıcısı ve iktidarın aracı olarak konumlandıracaktır. Makalenin yapısı da bu doğrultuda kurgulanmıştır. Öncelikle sessizlik kavramının felsefi, edebî ve politik boyutları derinlemesine tartışılacak, ardından KB’deki sessizliğin tezahürleri ve bu temanın bilgelik ve yönetsel erdem kavramlarıyla kesişimi incelenecektir. Bulgular değerlendirme bölümünde ele alınarak sessizlik temasının Türk edebiyatı ve dil kuramı açısından taşıdığı anlam üzerine genel sonuçlara varılacaktır. Böylece çalışma, sessizliğin kuramsal ve metinsel düzeydeki işlevini görünür kılarak literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Sessizlik Kavramının Kuramsal Çerçevesi

Sessizlik, yüzeyde sesin veya sözün yokluğu anlamına gelse de dilsel ve düşünsel bağlamda basit bir boşluk olmaktan öte derin bir anlam katmanı taşır. Dil felsefesi ve edebiyat kuramı, sessizliği iletişimin, anlamın ve varoluşun

ayrılmaz bir parçası olarak ele alır (Hacızade, 2011, s. 3). Sadece söylenenler değil, söylenmeyenler de bir kültürün düşünce dünyasını şekillendirir; bu yönüyle sessizlik, hem iletişimsel bir strateji hem de anlam kurucu bir öge olarak karşımıza çıkar. Nitekim sessizlik, dilin sınırlarında beliren ve söylenenlerin ardındaki boşlukları dolduran aktif bir unsurdur (Yılmaz, 2021, s. 1494-1495). Bir metinde veya söylemde, bazen en güçlü anlamlar doğrudan ifade edilmeyip sessizliğin içinde saklanır. Bu da sessizliği, anlamın oluşum sürecinde kritik bir konuma yerleştirir (Canar, 2012, s. 91). Aşağıda, sessizlik kavramının farklı boyutları (dil, anlam, varlık, iktidar ve edebî anlatı eksenleri) çerçevesinde, önde gelen kuramcı ve filozofların görüşleri ışığında sistematik bir tartışma sunulmaktadır.

Dil ve Anlam Bağlamında Sessizlik

Dil ve anlam bağlamında sessizlik, iletişimin gizli ortağı gibidir. Bir iletişim eyleminde söylenmeyenler, en az söylenenler kadar önem taşıyabilir. Yapısökümcü dil felsefesinde, anlamın mevcudiyetinden çok yokluklar ve farklılıklar üzerinden oluştuğu vurgulanır (Akay, 2021, s. 273). Bu bağlamda Derrida, sessizliği dilin gelişmesini mümkün kılan temel bir zemin olarak görür. Derrida'ya (1978, s. 54) göre sessizlik, dilin ortaya çıkmasını sağlayan ve dili dışarıdan kuşatan geri dönülmez (indirgenemez) bir taşıyıcı işlevi görür. Başka bir deyişle sessizlik, anlamın imkân koşuludur: Dil ve anlam, ancak sessizliğin sağladığı boşluk sayesinde var olabilir (ArtHist.net, 2015). Sessizliği mutlak bir karşıt veya iletişim eksikliği olarak görmek yerine, anlamı mümkün kılan altyapı olarak görmek gerekir. “Sessiz harf” kavramı, dilin her biriminde anlamın teşekkülü için belirli bir suskunluk payının varlığına işaret eder. Dilsel iletişim bağlamında sessizlik, boşluk olarak değerlendirilmez; anlamın üretildiği bir durak ve kimi durumlarda başlı başına bir ifade biçimi olarak işlev görür. Bu nedenle bir metinde ya da diyalogda yer alan stratejik suskunluklar, yorumlanmayı talep eden bir “metinlerarası boşluk” niteliği taşıyor ve hermenötik açıdan özel bir değer kazanır (Acheson, 2008, s. 536-537).

Varoluşsal Bağlamda Sessizlik

Heidegger, sessizliği varoluşsal (ontolojik) bir perspektiften ele alarak dil, düşünme ve Dasein'in özgün bağlantıları içinde değerlendirir. Otantik (sahici) bir varoluşun koşulu olarak sessizliğin önemini vurgular (1962, s. 165). “Dasein ancak söyleyecek bir şeyi varsa sahici anlamda susabilir” dersek, Heidegger'in kastettiği noktayı yakalarız: Ona göre susmak, söylemenin bir biçimidir ve gelişigüzel, düşüncesiz konuşmanın tam karşı kutbunda yer alır. Günlük yaşamın yüzeysel gevezeliğine (Heidegger'in ifadesiyle “Gerede” yani boş konuşma) karşılık “Schweigen” “bilinçli susma” insanın kendi iç hakikatine yönelmesinin bir yoludur. Sessizlik, varoluşun dil aracılığıyla ifadesinde özsel

bir imkândır: Onun *oluş* anlayışında, bir konu üzerine uzun uzadıya konuşmak her zaman anlamı derinleştirmez; aksine, çoğu zaman anlamı “sahte bir açıklığa” büründürerek yüzeyselleştirir. Buna karşılık bilinçli susma, bireye kendi varlığının hakikatini açma fırsatı verir. “Sürekli söz söyleyen birine kıyasla, susarak kişi daha sahici bir anlayış geliştirebilir”. Buradaki susma, edilgen bir sessizlikten ziyade dolu bir sükût biçimi olarak belirir; söyleyecek sözü bulunduğu hâlde bilinçli bir suskunluğu tercih eden özne, anlamın derinleşmesine imkân tanır. Varoluşsal sessizlik bu çerçevede, insanın kendi iç dünyasına yönelen bir tefekkür alanı açmasını ve anlamın görünürlük kazanmasını mümkün kılar. Heideggerci bakış, sessizliği insanın dünyada var olma tarzının özgün bir boyutu ve otantik anlamın kurucu koşullarından biri olarak kavram-sallaştırır.

İktidar ve Söylem Bağlamında Sessizlik

Sessizlik, bireysel ya da varoluşsal bir deneyimle sınırlanmaz; toplumsal iktidar ilişkileri ve söylemsel pratikler içinde yer alır. Michel Foucault, sessizliği iktidar ve bilgi rejimleri bağlamında ele alır ve söylem içinde stratejik bir unsur olarak değerlendirir. Söylem ile sessizlik karşıt unsurlar yerine birbirini tamamlayan yapılardır. Bir toplumda neyin yüksek sesle dile getirilip neyin *sessizlikle geçiştirileceği*, iktidar ilişkileri tarafından belirlenir. Sessizliğin, söylemin mutlak sınırı ya da öteki yüzü olmadığını; tersine, söylenen şeylerle beraber ve onlara göre işleyen bir unsur olduğunu vurgular (1978, s. 27). Ona göre söylem ve sessizlik arasında keskin bir ikilik kurmak mümkün değildir, zira iktidar, konuşulanı kadar konuşulmayı da kontrol eder. Nitekim *cinselliğin tarihini* incelerken Viktoryen dönemde cinselliğin tamamen baskılandığı şeklindeki “repressif hipotezi” sorgular ve aslında sessizliğin de bir söylem stratejisi olarak işletildiğini gösterir. “Sessizliğin kendisi, söylemin mutlak sınırı olmaktan ziyade, söylenenlerle birlikte ve onlarla ilişkili işleyen bir unsurdur” diyerek, iktidarın sadece insanları susturmakla kalmayıp, ne zaman ve nasıl konuşulacağına dair kurallar koyduğunu belirtir (1978, s. 48). Bu açıdan sessizlik, bir iktidar teknolojisi olarak görülebilir: Örneğin toplumsal tabular, yalnızca belli şeylerin söylenmesini yasaklamakla kalmaz, aynı zamanda o yasak sayesinde insanlar üzerinde bir güç uygular.

Fransız sosyolog Pierre Bourdieu de sessizliği toplumsal iktidar ve ideoloji bağlamında ele alır (2013, s. 21). İktidar sahiplerinin toplumu kontrol etmek için söylemi yönlendirmekle birlikte “söylenmeyi” de tayin ettiğini söyler. Toplumda *ne hakkında konuşulup ne hakkında susulacağı*, egemen kültür tarafından belirlenir ve bu yolla “toplumsal sessizlikler” üretilir. Örneğin egemen ideoloji, bazı konuları gündem dışı bırakarak onları *tabu, uygunsuz veya yasa dışı* kategorisine sokar; zamanla bu sessizlik hâlinin kendisi doğal ve sorgulanamaz kabul edilir. Bu olguyu açıklarken çarpıcı bir biçimde şöyle der:

“En başarılı ideolojik etkiler, kelimelere ihtiyaç duymayan ve suç ortaklığına dayalı bir sessizlikten başka bir şey istemeyenlerdir.” (2013, s. 188). Bu ifade, sessizliğin toplumsal alanda nasıl bir rıza üretme aracı olabileceğini gösterir. İnsanlar, farkında olmadan belli şeyleri dile getirmeyerek mevcut düzeni destekler hâle gelirler. Kısaca, Foucault’cu ve Bourdieu’ci perspektifler, sessizliği iktidar bağlamında bir kontrol ve direnç sahası olarak kavramsallaştırır: İktidar, sessizlikleri dayatabilir veya teşvik edebilirken; öte yandan, sessizlik bazen iktidara direnmenin de aracı olabilir (örneğin *susarak protesto etmek* veya *görmezden gelmek*). Bu çift yönlü dinamik, sessizliği toplumsal ve politik analizde önemli bir kavram hâline getirir.

Edebî Anlatı ve Yaratıcılık Bağlamında Sessizlik

Edebî eserlerde ve genel olarak anlatı sanatında sessizlik, anlatının örgüsünde özel bir işleve sahiptir. Edebî anlatı bağlamında sessizlik, bazen söylenemeyenin temsili, bazen de okura bırakılan yorum boşluğu olarak ortaya çıkar. Bir romanda karakterlerin söylemediği sözler, bir şiirde dizeler arası suskunluklar ya da bir tiyatro oyununda duraklamalar, eserin anlam evrenine önemli katkılarda bulunur. Edebiyatta “gösterilmeyen” veya “söylenmeyen”, eserin derin yapısında yer alan temaları, duyguları veya çatışmaları ima edebilir. Örneğin Samuel Beckett gibi yazarlar, eserlerinde sessizliği ve dilsizliği ön plana çıkararak modern insanın anlama ve iletişimdeki açmazlarını vurgularlar (Mhayyal ve Sabi, 2020, s. 14). Susan Sontag (1969, s. 3), sessizlik estetiği üzerine kaleme aldığı denemesinde modern sanat ve edebiyatın bilinçli bir sessizlik arayışı geliştirdiğini ve aşırı enformasyon çağında bunun ruhani bir direnç biçimi olarak ortaya çıktığını belirtir. Bu yaklaşımda sanat eserindeki sessizlik, bir yoksunluk göstergesi olarak okunmaz; anlam üretiminin alternatif bir yolu şeklinde değerlendirilir.

Felsefi düzlemde Gilles Deleuze, sessizliği yaratıcılık ve iletişim eleştirisi bağlamında özgün bir konuma yerleştirir. Çağdaş insanın sürekli konuşmaya ve her konuda görüş bildirmeye zorlandığı yoğun bir iletişim ortamı içinde yaşadığını vurgular. Düşünür açısından temel mesele, insanları konuşurmak değildir; “küçük yalnızlık ve sessizlik boşlukları sağlayarak belki söyleyecek bir şey bulmalarına” imkân tanımadır. Modern toplumda baskının insanlara susmayı dayatmaktan çok, durmaksızın konuşmayı dayattığını ileri sürer (1995, s. 129). Bu nedenle, “hiçbir şey söylememe hakkı” bir bakıma özgürleşmenin ve yaratıcı düşüncenin ön şartıdır: İnsan, sessizlik içinde kalabildiğinde, gerçekten değerli ve nadir bir sözü biçimlendirme şansına sahip olur. Bu görüş, edebî yaratım süreciyle de yakından ilişkilidir. Bir yazar veya şair, yoğun bir içsel sessizlik dönemi olmadan özgün bir ifade yaratamaz; benzer şekilde okur da bazen metnin sessiz bıraktığı alanlarda kendi anlamını kurar. Edebî anlatıda sessizlik, okur ile metin arasındaki etkileşimde aktif bir boşluk

rolü oynar ve yaratıcı yorumlama eylemini harekete geçirir (Aydemir, 2020, s. 14). Bu yönüyle sessizlik, anlatının gizli sesi veya “alt metni” olarak işlev görür.

Bu değerlendirmeler ışığında, farklı kuramsal yaklaşımlar sessizliği birbirini tamamlayan eksenlerde kavramsallaştırmıştır. Dil ve anlam ekseninde sessizlik, anlamın oluşumunda boşluk yerine yapı taşı işlevi görürken; varoluş ekseninde otantik benlik ve hakikat arayışının bir parçası olarak ortaya çıkar. İktidar ekseninde sessizlik, söylemsel iktidarın hem aracı hem hedefi olarak işlev görür; edebî anlatı ve yaratıcılık ekseninde ise ifadenin sınırlarını genişleten bir estetik strateji olarak belirir (Coşkun, 2010, s. 76). Bu kuramsal çerçeve, sessizliği çok boyutlu bir olgu olarak ele almayı mümkün kılar.

Sessizliğe Yönelik Karşıt Kuramsal Yaklaşımlar

Sessizlik çoğu çağdaş kuramda üretken bir alan, anlamın doğuş yeri ya da etik bir tavır olarak yorumlansa da bu bakışı sınırlayan veya eleştiren çeşitli teorik yaklaşımlar da mevcuttur. Bu bakışlar, sessizliği bazen anlamın sınırı, bazen de iletişim ve özgürlüğün tıkanması olarak değerlendirir.

Ludwig Wittgenstein’in *Tractatus Logico-Philosophicus*’unun son önermesi, “üzerine konuşulamayan konusunda susmalı” (2005, s. 172) ifadesiyle sessizliği anlamın sona erdiği eşik olarak konumlandırır. Bu çerçevede sessizlik, derinleşme imkânı sunan bir alan şeklinde kavranmaz; dilsel sınırlanma ve ifade kapasitesinin tükendiği bir sınır olarak belirir. Derrida sessizliği anlamın taşıyıcısı olarak ele alırken, Wittgenstein (2005, s. 45), suskunluğu dilin erişim alanı dışında kalan bir boşluk şeklinde tanımlar. Böylece sessizlik, üretkenlikten çok sınır çizme işleviyle anlam kazanır.

Benzer bir yönelim, Jürgen Habermas’ın iletişimsel eylem kuramında da görülür. Habermas’a göre dilin temel işlevi karşılıklı anlaşma üretmektir ve iletişim rasyonel, açık tartışma üzerinden işler (Akkol, 2019, s. 175). Bu yaklaşımda iletişimin kurucu unsuru şeffaf ve gerekçelendirilebilir söylemdir. Sessizlik ise iletişim akışını kesintiye uğratan ve rızaya dayalı karar alma süreçlerinden uzaklaşma riski taşıyan bir unsur olarak değerlendirilir; bu nedenle şeffaflığın karşı kutbunda konumlanır.

Marksist söylem çözümlerinde sessizlik, çoğu zaman bastırılmış sınıf bilincinin ya da hegemonik ideolojilerin bireyleri edilgenleştiren stratejilerinin bir bileşeni olarak ele alınır. Antonio Gramsci’de sessizlik, rıza üretiminin görünmez mekanizmalarından biri olarak düşünülür (Ekren, 2022, s. 150). Bu çerçevede suskunluk, aktif bir karşı koyuş biçimi şeklinde okunmaz; baskı ve bastırılma ilişkilerinin bir sonucu olarak kavramsallaştırılır.

Söz konusu kuramsal yaklaşımlar dikkate alındığında, KB'deki sessizlik figürleri basit bir edilgenlik düzlemine indirgenemez. Metinde suskunluk, çoğu kez bilgelik stratejisi, iktidar göstergesi ya da metafizik sezginin dil-dışı bir temsili olarak yapılandırılır. Wittgenstein'in dilin sınırı olarak konumlandırıldığı sessizlik, bu bağlamda sezgisel bir açılım alanı kazanır. Habermas'ın şeffaf iletişim vurgusuna karşılık, burada suskunluk doğrusal rasyonellikten çok sezgisel anlam üretiminin taşıyıcısı hâline gelir. Marksist gelenekte edilgenlik bağlamında ele alınan sessizlik ise metinde yönetsel terbiye, etik öz denetim ve hikmetli geri çekilişle ilişkilendirilir. Bu doğrultuda çalışma, sessizliği tek boyutlu bir olumlama yerine, farklı kuramsal sınamalarla karşılaştırarak kavramsal çerçevesini eleştirel biçimde genişletmeyi amaçlar.

Araştırma Problemi

Sessizlik, anlamın, öznenin ve iktidarın kurucu sınırlarında işleyen, iletişimle sınırlanamayan çok katmanlı bir gösterge olarak belirir. Bu bağlamda çalışmanın hedefi, söz konusu olgunun Türk dili ve edebiyatı sahasında, özellikle klasik metin bağlamında, hangi kuramsal düzlemlerde temellendirildiğini ve nasıl işlevselleştiğini ortaya koymaktır. İnceleme nesnesi olarak seçilen KB, 11. yüzyıl Türk siyasal düşüncesi içerisinde, dilsel temsil aracılığıyla etik normların, yönetsel düzenin ve bilişsel yapının alegorik biçimde kodlandığı merkezî bir metinsel örüntü sunar. Ancak eserin mevcut literatürdeki konumlanması, genellikle ahlaki öğreti ya da siyasal modellerle sınırlı kalmış;¹ sessizlik ve susma kavramlarının metinsel inşası, söylemsel düzene katılım biçimleri ve semiyotik işlevleri sistematik biçimde çözümlenmemiştir. Burada yürütülen analiz, KB'de sessizliğin varlık, anlam, özne ve iktidar bağlamında üstlendiği yapısal rolü görünür kılmayı ve bu sessizliğin, metnin derin yapısına içkin bir bilgi rejimi olarak nasıl kurulduğunu teorik düzlemde tartışmayı amaçlamaktadır.

Bu genel problem alanı içinde araştırma sorusu, KB metninde açık biçimde dile getirilmeyen, sessizlik ya da suskunluk şeklinde beliren anlam katmanlarını görünür kılmaya yönelir. Anlatıda karakterlerin ya da anlatıcının sustuğu anlar, bilinçli biçimde geçiştirilen konular ve “sözün tükendiği” durumlar, eserin anlam evreni açısından dikkate değer ipuçları sunar. Metinde yer alan “dilini tut, dışın kırılmasını” öğüdü, ölçülü konuşmanın ve yerinde susmanın bir erdem olarak kavrandığını gösterir (Arat, 1959, s. 23₁₆₇). Bu tür ifadeler, sessizliğin bireysel ahlakla sınırlı bir tutum olarak düşünülmediğini; ideal yöneticilik ve bilgelik anlayışının kurucu unsurlarından biri olarak ele alındığını ortaya koyar.

¹ Konu ile ilgili çalışmalar için bk. Adalıoğlu, 2016; Arslan, 1986; Ayık, 2016; Başarslan, 2021; Özmen, 2014; Schreglmann, 2023.

Bu doğrultuda araştırma problemi, felsefi sessizlik kavramının KB'deki yansımalarını belirlemek ve söz konusu yansımaların metnin bütüncül anlam yapısına nasıl katkı sunduğunu değerlendirmek şeklinde tanımlanabilir.

Araştırmanın Amacı

Bu makalenin amacı, KB'de sessizlik olgusunu çağdaş kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde çözümleyerek, Türk edebiyatı araştırmalarında yeterince açıklanmamış bir kavramsal alanı analitik düzlemde görünür kılmaktır. Çalışma, metin yüzeyinin ötesine geçerek anlatı yapısında örtük biçimde yapılandırılmış suskunluk stratejilerini, dilsel temsil, iktidar ilişkileri ve söylem üretimi bağlamında değerlendirmeyi hedeflemektedir. Sessizlik kavramı, anlamın ertelenişi, öznenin konumlanması ve iktidarın yeniden tesis edilişiyle bağlantılı çok katmanlı bir yapı çerçevesinde ele alınır. Bu bağlamda KB, sözün süreksizliğini, anlamın boşlukta salınımını ve sükûtin söylemsel işlevlerini analiz etmeye elverişli tarihsel bir semiyotik zemin sunmaktadır. Araştırma, kuram ile metin arasında çift yönlü bir geçirgenlik kurarak, sessizliğin edebî ve kültürel temsillerine ilişkin tartışmalara yeni bir teorik katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Temel Araştırma Sorusu

Belirlenen kuramsal amaç doğrultusunda, çalışmanın yanıt aradığı temel araştırma sorusu aşağıdaki biçimde formüle edilmiştir:

- “KB adlı eserde ‘sessizlik’ kavramı, dilsel yapı ve edebî söylem düzeyinde nasıl temsiliyet kazanmakta; bu olgu, eserin anlam evreni içerisinde ne tür işlevsel roller üstlenmektedir?”

Bu temel soruyu derinleştirmek ve çözümleme sürecine yön vermek amacıyla aşağıdaki alt sorular yapılandırılmıştır:

- Metinde hangi anlatısal birimler ya da karakter konfigürasyonları, susma eylemi, edilgen sessizlik veya eksiltilmiş söz aracılığıyla anlam üretmektedir?
- Eserin kurguladığı ideal yönetici ve insan tipolojisinde, sessizlik, suskunluk ve ölçülü konuşma nasıl bir etik değer ya da siyasal erdem olarak sunulmaktadır?
- Sessizlik anları, KB'nin içerdiği felsefi, ahlaki ve yönetsel mesajlarla nasıl bir semantik uyum veya pragmatik etkileşim içindedir?

Bu alt sorular, sessizliğin metinsel yapıdaki temsil biçimlerini, söylemsel konumlanışını ve işlevsel derinliğini çözümlemeyi hedefleyen kuramsal soru-gulama eksenlerini oluşturmaktadır.

Varsayımlar

Araştırmanın dayandığı başlıca varsayımlar aşağıda sıralanmıştır:

Sessizlik olgusunun anlam değeri: KB’de sessizlik (ya da susma) sıradan bir iletişim eksikliği olmayıp, metnin iletmek istediği mesajlar açısından anlam yüklü bir olgudur. Bu varsayım, sessizliğin eserde bilinçli bir anlatı tekniği veya tematik vurgu olarak kullanıldığı fikrine dayanır.

Kuramsal çerçevenin uygulanabilirliği: Heidegger, Foucault, Bourdieu, Derrida ve Deleuze gibi düşünürlerin sessizlik üzerine geliştirdikleri kuramsal araçların, KB metnine uygulanabileceği varsayılmaktadır. Bu varsayım- la, bahsi geçen kuramsal kavramların kültürel ve tarihsel bağlam farklılığına rağmen eserin analizinde açıklayıcı olacağı öngörülür. Örneğin, Foucault’nun söylem ve sessizlik ilişkisine dair fikirlerinin, KB’de hangi konuların *sükûtle geçtiği* incelenerek test edilebileceği düşünülmektedir.

Edebî anlatıda evrensel motif olarak sessizlik: Sessizlik, edebî eserlerde dönem ve kültürden bağımsız olarak görülebilen evrensel bir anlatı motifidir. KB’de de sessizliğin, tıpkı modern edebiyatta olduğu gibi, anlatının derin yapısına işlemiş örtük bir motif olduğu varsayılmaktadır. Bu bağlamda, eserde doğrudan “sessizlik” kelimesi geçmese bile, “az ve öz konuşma”, “sözü zamanı gelince söyleme” gibi temalar üzerinden sessizlik olgusunun metinde mevcut olduğu kabul edilir.

Belirlenen varsayımsal çerçeve doğrultusunda, çalışma süresince KB’de örtük biçimde yapılandırılmış sessizlik göstergelerinin söylemsel bağlamları içerisinde dikkatle saptanması ve kuramsal modellemeler ışığında çok düzlemli biçimde yorumlanması hedeflenmektedir. Bu çözümleme, Türk dili ve edebiyatı disiplininde sessizlik kavramına ilişkin hem kavramsal hem uygulamalı düzeyde bütüncül bir inceleme örneği ortaya koyacaktır. Böyle bir yaklaşım, yalnızca klasik metinlerin alternatif okuma biçimlerine epistemolojik bir katkı sunmakla kalmayacak, aynı zamanda sessizliğin edebî temsil, düşünsel içerik ve kültürel formasyon bağlamlarındaki çok katmanlı işlevlerini görünür kılarak, çağdaş edebiyat kuramı açısından da anlamlı bir açılım sağlayacaktır.

Sözün Sınırında Bir Bilgelik: KB’de Suskun Figürler

KB, diyalojik yapı ve didaktik söylem üzerine kurulu bir metin olmasına karşın, içerdiği derin anlam katmanları çoğu zaman doğrudan söylenmeyen, metinsel yüzeyin altında işleyen suskunluk rejimlerinde yapılandırılmaktadır. Yusuf Has Hâcib, konuşmanın ölçülülüğünü bir erdem olarak öne çıkarırken, susmayı da etik ve bilişsel değer taşıyan bir bilgi kipliği biçiminde konumlandırır. Metnin yönelimi, anlamın oluşumunu yalnızca söz aracılığıyla değil, sözün geri çekildiği anlarda da mümkün kılar. Nitekim “önce dinlemek ve

anlamak, sonra az ve gerektiğinde konuşmak” (Aydın, 2019, s. 167) ilkesi, eserin iletişim etiğini belirleyen temel normlardan biridir. Bu bağlamda, “konuşmak faziletse, susmak en büyük erdem” sayılır; dilini tutmayı bilmeyen birey, hem toplumsal hem ontolojik düzlemde çeşitli sonuçlarla karşı karşıya kalabilir (Doruk, 2021, s. 209-211).

Eserde yer alan üç merkezî figür –Ay Toldı (saadet), Ögdülmiş (akıl) ve Odgurmuş (akıbet)– söylemin sınırında konumlanan, suskunluk aracılığıyla anlam ve bilgelik üreten karakterler olarak kurgulanmıştır. Bu karakterler, sözün ekonomisini gözetken konuşma tarzları ve stratejik suskunluklarıyla, sessizliği edilgen bir susma hâli olmaktan çıkararak, etik ve ontolojik düzeyde kurucu bir pozisyona taşırlar. Bu bölümde söz konusu figürlerin sessizlikle kurduğu yapısal ve söylemsel ilişkiler çözümlenecek; suskunluğun yalnızca bir eksiklik ya da iletişimsizlik değil, anlamın yoğunlaştığı bir retorik ve varoluşsal tercih biçimi olarak nasıl işlevselleştiği gösterilecektir.

Analiz sürecinde kuramsal çerçeve olarak Heidegger’in “sahici susma” [“eigentliches Schweigen”] kavramı, Bourdieu’nün “dilsel habitus” kuramı ve Derrida’nın “eksiltme yoluyla anlam üretimi” [“sous rature, différance”] yaklaşımı esas alınacaktır. Bu kuramsal çerçeve doğrultusunda sessizlik, özneleşme süreçleriyle, iktidar karşısında alınan konumlarla ve anlamın yapıbozucu biçimde yeniden üretimiyle ilişkili bir imkân alanı olarak ele alınacaktır.

Ay Toldı: Hükümdar Karşısında Ölçülü Suskunluk

Ay Toldı, eser içinde mutluluğu ve talihi temsil eden vezir karakteridir; hükümdar Kül Togdı’ya devlet işlerinde öğüt verirken sergilediği tutum, dengeli ve ölçülü konuşmanın yanı sıra bilinçli suskunluğun da bir hikmet olduğunu gösterir. Ay Toldı’nın en belirgin özelliği, hükümdar huzurunda yerli yersiz söz söylemekten kaçınması, sorulmadan konuşmamasıdır. Nitekim bir sahnede Kül Togdı, Ay Toldı’yı huzuruna çağırdığında Ay Toldı “hiç konuşmadan beyinin huzurunda bekler.” Bu durum karşısında meraklanan hükümdar kendisine niçin konuşmadığını sorunca (Doruk, 2021, s. 208), Ay Toldı sakin bir şekilde beylerin huzurunda kendisine bir şey sorulmadan dilini açmanın doğru olmayacağını ifade ederek suskunluğunu açıklar (Arat, 1959, s. 80₉₆₁). Bu öğüt, yöneten karşısında düşüncesizce konuşmanın *ahmaklık* sayıldığını vurgular (Arat, 1959, s. 80). Ay Toldı’nın ölçülü suskunluğu, devlet adamının dil terbiyesini ve itidalini yansıtır: Gereksiz sözden imtina ederek, sözün kıymetini bilen bir bilge portresi çizer.

Ay Toldı’nın bu suskun duruşu, Pierre Bourdieu’nün “dilsel habitus” kavramıyla da açıklanabilir. Bourdieu, dil kullanımının toplumsal bağlama ve güç ilişkilerine göre şekillendiğini, her konumun meşru bir dil ve söylem pratiği olduğunu belirtir (Bedir, 2019, s. 143). Dil, onun ifadesiyle “öyle her zaman,

her yerde gelişi güzel konuşmak için değil, ‘uygun’ zamanda uygun şeyi konuşmak için yapılmıştır” (Bourdieu, 1991, s. 54). Ay Toldı da saray ortamının dilsel habitusuna uygun biçimde hareket eder: Hükümdarın huzurunda ancak uygun zamanda ve sorulduğunda söze başlar, yersiz ve zamansız konuşmaktan kaçınır. Bu tutum hem bir nezaket ve terbiye göstergesidir (etik boyut) hem de sözün tesirini arttıran bir stratejidir. Söylenmesi gerekli olmayı dile getirmeyip *susma erdemi* göstermek, Ay Toldı’nın bilge kimliğinin parçasıdır. Onun az ve öz konuşmaları, dinleyicide daha büyük bir etki uyandırır; nitekim Kün Togdı, Ay Toldı’nın sorularına verdiği kısa fakat hikmetli cevaplar sayesinde her geçen gün ona daha çok hayranlık duyar (Doruk, 2021, s. 210). Ay Toldı’nın *sözün sınırında durabilme* mahareti, Heidegger’in deyişiyle “boş laftan kaçınarak hakikati örtmeyen, sahici bir susma” olarak değerlendirilebilir. Heidegger’e göre (1962, s. 165), “kendi söyleyecek sözü olup da susabilen” kişi, kelimelerle ifade edilebilecek olandan daha sahici bir anlayışı aktarabilir; uzun konuşmaların doğuracağı yüzeysel anlaşılmanın aksine, bilinçli suskunluk anlayışı derinleştirir. Ay Toldı’nın hükümdar karşısındaki ölçülü suskunluğu tam da böyle bir sahici susma hâlidir. Söyleyecek çok şeyi olduğu halde gereken dışında söz söylemeyerek, hem kendi iç zenginliğini ve bilgeliğini ortaya koyar hem de anlamsız sözden kaçınarak muhatabında hakiki bir kavrayış uyandırır.

Ögdülmiş: Stratejik İma ve Sessiz Bilgelik

Ay Toldı’nın ölümünden sonra oğlu Ögdülmiş, *akıl ve bilgiyi* temsil eden vezir olarak esere dâhil olur (Parlak, 2010, s. 89). Ögdülmiş, babasının dil terbiyesini ve bilgelik mirasını devam ettirirken iletişim tarzında farklı bir strateji izler: O, *söylemeden düşündüren* bir üslubun ustasıdır. Ögdülmiş’in konuşmaları stratejik bir şekilde yapılandırılmıştır; çoğu zaman doğrudan hüküm vermek yerine imalarla, dolaylı anlatımlarla muhatabının düşünmesini sağlar (Çağatay, 1970, s. 109). Bu yönüyle Ögdülmiş’in tutumu, Derrida’nın anlamın “eksiltme” yoluyla üretildiği yönündeki yaklaşımıyla örtüşür. Derrida’ya göre metindeki anlam, açıkça dile getirilen unsurlarla sınırlı kalmaz; söylenmeyenler, boşlukta bırakılan noktalar ve ertelenmiş göndermeler aracılığıyla ortaya çıkar. Hiçbir metinde anlam tekil ve tamamlanmış bir yapı oluşturmaz; her anlam, başka anlamlara gönderme yaparak ve bağlamlar arasında dolaşarak varlık kazanır (Fırıncı Orman, 2015, s. 63; Kristeva ve Derrida, 1999, s. 181).

Ögdülmiş, söz sanatını bu ilke doğrultusunda icra eder. Bir düşüncüyü tüm boyutlarıyla açmak yerine, belirli yönlerini suskunluk alanında bırakır; işaret eder, çağrışım üretir ve söylemi tamamlanmamış hâlde sunar. Eksilteli anlatım, muhatapta merak uyandırır ve akıl yürütme sürecini harekete geçirir. Böylece doğrudan telkine dayalı bir öğretim yerine, karşısındakini kendi anlam süre-

cini inşa etmeye yönlendiren bir bilgelik pratiği ortaya çıkar. Anlam, hazır biçimde aktarılmaz; muhatabın zihinsel çabası içinde şekillenir. Bu yaklaşım, bilginin kalıcılığını teminat altına alan bir yöntem olarak değerlendirilebilir; zira düşünerek ulaşılan çıkarımlar, aktarılan hazır yargılardan daha derin ve sürekli dir.

Heidegger'in "hakiki susma" kavramı, Ögdülmiş'in iletişim tarzında da karşılığını bulur. Susmanın da bir söylem biçimi olduğunu ve "çok konuşmanın değil, yeri geldiğinde susabilenin" daha sahici bir anlayış yaratabildiğini vurgular (1962, s. 165). Ögdülmiş, bilgisini kanıtlamak için çok konuşmaya ihtiyaç duymaz; aksine, söylemediği şeylerle de mesajını iletir. Bir konuda *susarak bırakılan boşluk*, fazlasıyla konuşup her detayı verme çabasından daha güçlü olabilir. Gerçekten de Ögdülmiş'in stratejisi, muhatabın kendi içsel diyalogunu harekete geçirerek bilgeliği deneyimlemesini sağlamaktır. Bu noktada Ögdülmiş, Bourdieu'nün dilsel habitus bağlamında bahsettiği iletişim becerisinin sosyal bir incelik boyutunu sergiler: Hangi ortamda ne kadar sözün kâfi olduğunu sezen, muhatabının düzeyine göre dilini ayarlayan bir entelektüel habitus. Onun hem hükümdarla hem de Odgurmış gibi zahit bir akrabayla (dördüncü karakter) kurduğu diyaloglar, farklı düzeylerde stratejik bir dil kullanımını yansıtır. Ögdülmiş, hükümdar Kün Togdı'ya öğüt verirken devlet işlerinin gerektirdiği açık ama ölçülü ifadeleri kullanır²; öte yandan, zahit Odgurmış ile sohbetinde daha derin felsefi sorular sorup cevapların bazılarını ima yoluyla bırakır³. Bu sayede, *susma ile konuşma arasındaki ince çizgiyi yöneterek* hikmeti açığa çıkarır. Ögdülmiş'in suskunluğa alan tanıyan

² Ögdülmiş, hükümdar Kün Togdı'ya hitap ederken son derece saygılı ve ölçülü bir dil kullanır. Saraya ilk kabulünde "Kutlu hakan, ömrün uzun olsun" (Arat, 1959, s. 123¹⁵⁸⁵) diyerek söze başlaması ve huzurda yere kapanması bu üslubu gösterir. Babası Ay Toldı'nın vefatından sonra hizmetine girdiği Kün Togdı'ya devlet idaresine dair açık öğütler verirken dahi saygı sınırlarını korur. Örneğin adalet ve kanun üzerine şu nasihatini dile getirir: "Zorbalık yanan ateştir, yaklaşan yanar; töre su gibidir, akarsa nimet yetişir. İleri uzun süre hükümdar kalmak istersen, ey bilge, yasayı doğru yürütüp halkını korumalısın. Yasayla ülke büyür, dünya düzene girer; zorbalıkla ülke küçülür, dünya bozulur." (Arat, 1959, s. 153-154.²⁰³²⁻²⁰³⁴). Bu beyitlerde adaletin hayat verici, zulmün yıkıcı niteliği su ve ateş metaforlarıyla vurgulanır; hükümdarın görevi doğrudan ifade edilir. Ögdülmiş'in sözleri net ve öğreticidir; hitap biçimi ise hükümdarın makamına uygun ölçü ve hürmeti korur. Eserde kullanılan hitaplar ve göreceli seslenişler için ayrıca bk. Alkan Ataman, 2019.

³ Ögdülmiş'in, münzevi akrabası Odgurmış ile yaptığı konuşmalarda üslup belirgin biçimde değişir. Hükümdarla konuşurken nasihat veren Ögdülmiş, Odgurmış ile sohbetinde sorgulayan bir rol üstlenir ve hayatın manası ile ahiret üzerine çoğu zaman ima yollu bırakılan sorular yöneltir. Saray nimetlerini terk eden Odgurmış'ı ziyareti sırasında onun şu sözleri dikkat çeker: "Velâkin yaşam yalnız yemek mi? Ey büyük bilge, önce bunu bilmeli. Bunca emekle mal kazanıp da ne gerek var yığmaya, uzun yaşamadıkça?" (Arat, 1959, s. 339⁴⁶⁸²⁻⁴⁶⁸³). Bu sözler, Ögdülmiş'e yöneltilmiş retorik sorulardır. Ögdülmiş'in davetine karşılık Odgurmış, dünyevi zevklerin hayatın gayesi olamayacağını ve servet biriktirme hırsının beyhudeliğini ima eder. Cevap açıkça verilmez; soruların kendisi cevabı taşır.

söylemi, temsil ettiği aklın salt rasyonel bilgiyle sınırlanmadığını, bilgece bir tevazu biçimi olarak da şekillendiğini gösterir; her şeyi dile dökmek yerine kimi hakikatleri sessizliğin bilgeliğine emanet eder.

Odgurmuş: Zahidane Sessizlik ve Ontolojik Duruş

Dördüncü ana karakter olan Odgurmuş, *akıbet* (yaşamın sonu, ölüm ve ahiret) kavramını temsil eden, dünya işlerinden elini eteğini çekmiş zahit bir bilgedir. Ögdülmiş'in akrabası olan Odgurmuş, bir manastır hayatı sürmekte, dünyevi hırslardan uzak durmaktadır (Çağatay, 1968, s. 41). Onun yaşam tarzı ve söylemleri, zahidane sessizliğin metindeki tecessümüdür. Odgurmuş, eser boyunca çok az ve öz konuşur; genellikle Ögdülmiş veya Kün Togdı'nın sorularına cevaben hikmet dolu sözler söyler ve tekrar sükûta bürünür. Bu duruş, İslam düşüncesindeki *samt* (susma) geleneğini hatırlatır. Sûfiler arasında “az konuş, çok dinle ve tefekkür et” ilkesi yaygındır ve “söz gümüşse sükût altındır” vecizesi bu anlayışı yansıtır (Aydın, 2019, s. 169). Odgurmuş da sükûtu nu bir erdem mertebesine yükseltir; sessizliği bir tür içsel arınma ve sürekli tefekkür hâline gelir. Onun suskunluğu basitçe konuşmamak değildir, bilakis, *ontolojik bir tavrıdır*. Varoluşun faniliğini idrak etmiş olmanın, dünyadan el etek çekip hakikate yönelmenin bir ifadesidir. Bu anlamda Odgurmuş, Heidegger'in sahici susma kavramının en somut örneği olarak görülebilir: *Dasein*'inin esas hakikatine yönelmiş, “söyleyecek sözü olduğu halde bilinçli bir suskunluğu seçen” bir bilge. Heidegger (1962, s. 165), reticence (*Verschwiegenheit*) kavramıyla kişinin sükût içinde bile bir şeyler dile getirdiğini, hatta bu yolla “boş gevezeliği bertaraf ederek” daha sahici bir *açığa vurma* sağladığını belirtir. Odgurmuş'un suskunluğu da tam olarak böyle işlev görür: Az konuşarak aslında çok şey söyler, sözün sınırında durarak hakikati ima eder.

Odgurmuş ile Ögdülmiş arasındaki diyaloglar, bu suskun bilgelik tavrının ders niteliğindeki örnekleridir. Ögdülmiş, dünya işleri ve toplum hakkında sorular sorup Odgurmuş'un görüşünü almak ister; Odgurmuş ise çoğu kez kısa cevaplarla yetinir, hatta Ögdülmiş'i sorgulaması için geri teşvik eder.⁴ Bu diyalektik, *suskunluğun pedagojisi* olarak değerlendirilebilir (Su vd., 2023, s. 2): Soruların ve cevapların arasındaki sessizlik anları, Ögdülmiş'in (ve dolayısıyla okurun) düşünsel olarak durup özümsemesine olanak tanır. Bourdieu'nün dilsel habitus açısından bakılırsa, Odgurmuş'un tavrı içinde bulunduğu zahitlik

⁴ Odgurmuş, dünya hayatının geçiciliğini şu soruyla dile getirir: “Sonunda ölecek olduktan sonra bunun faydası ne; bütün bunlardan elinde kalacak olan iki bez parçasıdır?” (Arat, 1959, s. 340₄₇₀₀). Bu sözle, ölümden sonra kefinden başka bir şey kalmayacağı düşüncesi üzerinden dünya nimetlerinin faniliğini hatırlatır. “Ey derin bilgili (bilge) kişi, söyle bana şimdi dünyanın ne değeri kaldı?” (Arat, 1959, s. 340₄₇₀₄) sorusu da cevabı ima eden bir hitaptır. Odgurmuş, gençliğinde dünyadan el etek çektiğini ve fani bir varlık için makam ile servetin peşine düşmenin anlamsızlığını bu sorularla vurgular.

alanının dilsel normlarını yansıtır. KB’de her karakter kendi toplumsal/kültürel habitusuna uygun bir dil kullanır; Odgurmuş da bir derviş habitusu ile konuşur, yani dünyevi sohbetlerden kaçınan, lüzumsuz söze itibar etmeyen, ölçülü ve sakin bir ifade tarzı benimser. Onun az konuşup çok susması, dünya nimetlerine mesafe koymuş olmanın doğal sonucudur. Sözgelimi, Odgurmuş’un uzun bir sessizliğin ardından dile getirdiği birkaç cümle, Ögdülmiş’i öylesine etkiler ki Ögdülmiş bile bir an için devlet görevini bırakıp Odgurmuş gibi inzivaya çekilme fikrine kapılır. Bu durum, suskunlukla biçimlenmiş bir bilgelik duruşunun nasıl dönüşüm yaratabildiğine işaret eder. Ancak Odgurmuş, toplumdan bütünüyle kopmanın ve mutlak sessizliğin herkes için uygun bir yol olmadığını da göstererek Ögdülmiş’i ve Kün Togdı’yı bu kararlarından vazgeçirir (Kök ve Eker, 2019, s. 25). Böylece *sükût* içindeki bilgenin görevi, kendi sessizliğinin öğretisini aktarıp ardından muhataplarını daha derin bir farkındalıkla tekrar *söze* ve eyleme döndürmektir.

KB’de Ay Toldı, Ögdülmiş ve Odgurmuş’un suskunlukla kurdukları ilişki, sözün sınırında beliren bir bilgelik geleneğini yansıtır. Ay Toldı’nın ölçülü suskunluğu doğru sözün kıymetini görünür kılar; Ögdülmiş’in imalı söylemi, suskunluğun bilgi aktarımındaki yaratıcı gücünü açığa çıkarır; Odgurmuş’un zahidane sessizliği ise dilin ulaşamadığı hakikate yönelişi temsil eder. Bu üç figür, konuşmanın sınırlarını bilinçli biçimde belirleyerek dilin imkân alanını genişletir. Bu tavırlarda suskunluk, bilgisizlikten doğan bir yoksunluk olarak ortaya çıkmaz; anlamı yoğunlaştıran ve kelimelerle sınırlanmayan bir mana alanı açan etkin bir eylem hâline gelir. Modern kuramsal yaklaşımlar da bu durumu açıklayıcı bir çerçeve sunar. Heidegger’in sahici susma anlayışı, hakikatin örtülmeden belirmesine imkân tanırken; Bourdieu’nün dilsel habitus kavramı, susma ve konuşma biçimlerini toplumsal pratikler hâline getirir. Derrida’nın vurguladığı gibi her eksiltme ve her söylenmeyen unsur, metinde yeni anlam olanakları üretir (Can, 2016, s. 21). Bu doğrultuda eserin suskun figürleri, sözün sınırında konumlanarak bilgeliklerini hem anlatı içindeki muhataplara hem de okura aktarır. Suskunluk, sözün tükendiği noktada açılan bir anlam alanı olarak belirir ve kelimelerin kifayet etmediği yerde devreye giren kalıcı bir hikmet biçimi sunar.

İktidarın Sessiz Dili: Hükümdarın Konuşmadığı Anlar

Önceki bölümlerde ele alınan sessizlik ve bilgelik ilişkisi, iktidar olgusunun diline de yansımaktadır. KB’de ideal hükümdar tipini temsil eden Kün Togdı, sessizliği bir bilgelik göstergesi olmasının yanında siyasal bir strateji olarak kullanır (Ergene, 2020, s. 501-502). Hükümdarın konuşmadığı anlar, anlamın yokluğu şeklinde değil, yönetsel bir taktik olarak değerlendirilmelidir. Foucault’ya göre modern iktidar biçimleri, kendilerini söylenenler kadar söylenmeyenler üzerinden de kurar; çok sayıda sessizlik türü söylemleri

örerek stratejik bir işlev üstlenir (Foucault, 1978, s. 27). Bu yaklaşım, hükümdarın suskunluğunu iktidarın kendine özgü bir dili olarak kavramayı mümkün kılar.

İktidar ile dil arasındaki ilişkiyi çözümleyen Bourdieu, dilin iletişimin yanında bir güç aracı olduğunu ve konuşmanın inanırlılık, itaat ve saygı ürettiğini belirtir (1977, s. 648). Bu bağlamda sessizlik, belirli bir toplumsal konumun ürettiği anlamlı bir pratik olarak değerlendirilir. Meşru dil, iktidarın onayladığı söz söyleme yetkisini ifade eder; hükümdar bu sınırları belirleyen en yetkili figürdür (Önder, 2019, s. 560-564). Kün Togdı'nın sarayında da söz, hükümdarın onayıyla anlam kazanır ve sessizlik otoritenin bir göstergesi hâline gelir (Bourdieu, 1991, s. 109). Hükümdar kimi zaman susarak yönetir; bu suskunluk, güçlü bir mesaj ve strateji taşır.

Sessizliğin bilgi ve hakikatle ilişkisini inceleyen Heidegger, susmayı hakikati koruyan bir tutum olarak ele alır. Ona göre susan kişi, sürekli konuşana kıyasla daha sahih bir anlayış sergiler; bilinçli suskunluk hakikate alan açar. Heidegger (2018, s. 255), “gerektiğinde susabilme kudreti” kavramıyla, susmanın bilgi ve irade gerektiren bir tercih olduğunu vurgular. Bu bağlamda suskunluk, güç ve bilgelikle donanmış öznenin bilinçli tutumu olarak ortaya çıkar.

Bu kuramsal çerçeve, KB'de Kün Togdı'nın sessizlik tutumunu açıklamayı sağlar. Hükümdar, dilin erdemini bilen ve gerektiğinde suskunluğu uygulayan bir yöneticidir. Kün Togdı ile Ay Toldı arasındaki diyaloglar, sessizliğin stratejik kullanımını açıkça gösterir. Vezir, hükümdar sormadan konuşmaz; bu durum hiyerarşik saygıyı yansıtır. Ardından Ay Toldı, sessizliğin erdemlerini şu sözlerle dile getirir:

• Sorulmadan önce sözünü söyleme... Esenlik istersen sıkı tut dilini (Arat, 1959, s. 80₉₆₄).

• Dilini tutan insan huzur bulur; nice başlar, dizginlenmemiş dil yüzünden helak olmuştur (Arat, 1959, s. 80₉₆₅).

• Söylenecek söz on ise dokuzu yasaktır; on sözden ancak biri söylenmelidir, dokuzu söylenirse söz kokuşur (Arat, 1959, s. 83₉₉₉).

Bu öğütler, sessiz kalmanın bilgeliğini doğrudan ortaya koyar. Ay Toldı, “kızıl dil” (Arat, 1959, s. 80₉₆₆) (yani “kontROLSÜZ dil”) metaforuyla dilin tehlikesini vurgular ve dilini tutanın huzur bulacağını belirtir. Ayrıca “Soru sormak erkektir, cevabı dişidir” (Arat, 1959, s. 81₉₇₉) ifadesiyle konuşma düzenini alegorik biçimde açıklar.

Kün Togdı, bu sözleri dikkatle dinler ve “Sözünü anladım, tamamını... Canlı birinin hiç konuşmaması da olmazdı” (Arat, 1959, s. 81₉₆₈) diyerek den-

geyi vurgular. Ardından “Bilgisiz dilini sıkı tutmalı, bilgili diline güç vermeli” (Arat, 1959, s. 81₉₇₁) ifadesiyle suskunluğun bilgiyle ilişkisini açıklar. “Söz yerinde söylenirse yararlı olur; boşa söylenirse ne kadar zarar verir” (Arat, 1959, s. 82₉₈₇) dizesi de bu dengeyi özetler. Bu bağlamda Kün Togdı’nın sessizliği, yönetsel bir erdem ve strateji olarak işlev kazanır. Hükümdarın suskunluğu, kimi zaman düşünme alanı açar, kimi zaman otoriteyi pekiştirir. Böylece KB, sessizlik ile bilgelik arasındaki ilişkinin siyasal düzlemdeki sürekliliğini görür kılar.

Toplumsal Normların İçselleştirilmesi: Sessizlik ve İtaat İlişkisi

KB’de sessizlik, bireysel bir etik tercih ya da ahlaki terbiye düzeyinde ele alınan bir edim olarak kurgulanmaz; kurumsal aidiyet, dilsel iktidar ve söylemsel düzenle doğrudan bağlantılı bir sonuç olarak yapılandırılır. Yusuf Has Hâcib’in düşünsel inşasında susma, konuşmanın basit bir ertelenmesi anlamına gelmez; konuşma yetkisinin toplumsal yapı tarafından baştan sınırlandırılmasıyla ilişkilendirilir. Bu çerçevede sessizlik, öznel bir tutumdan çok iktidar alanındaki konumlanmanın işitsel bir yansıması hâline gelir. Eserde dilin taşıdığı potansiyel riskler, birey ile toplum arasındaki gerilimle sınırlı tutulmaz; sembolik tahakküm mekanizmaları üzerinden açıklanır. “Eşikte bekleyen arslan” metaforu, dilin denetimsiz biçimde kullanılmasının bireysel düzeyle sınırlı kalmayan, siyasal ve kurumsal işleyişi tehdit eden sonuçlar doğurabileceğini gösterir (Arat, 1959, s. 23). Arslan, söylemin bekçisi olarak konumlanır; söz, belirlenen sınırları aştığında yaptırımla karşılaşır. Bu metafor, söylemsel alanın denetimini ontolojik bir tehdit bilinciyle çerçeveyerek suskunluğu bir korunma refleksi olmaktan çıkarıp bir iktidar itkisine dönüştürür.

Metinde, yönetenin erdemli oluşu ile yönetilenin sükûneti arasındaki kurgu, sessizliğin doğal bir itaat formuna büründürülmesini sağlar. Bu süreç, itaatın doğal bir form kazanmasına yol açar. Bourdieu’nün *habitus* kavramı çerçevesinde söz konusu doğallaştırma, bireyin toplumsal konumuna uygun davranış kalıplarını sorgulama gereği duymadan yeniden üretmesiyle açıklanabilir. Sessizlik, bu bağlamda öğrenilen bir refleks olarak ortaya çıkmaz; içselleştirilmiş ve tekrar aracılığıyla meşruiyet kazanmış bir davranış modeli hâline gelir. Toplumsal refahın artışıyla birlikte konuşmanın yaygınlaşacağına dair uyarı, sessizliğin sistematik biçimde teşvik edilen bir istikrar sağlama mekanizması olarak işlediğini gösterir (Arat, 1959, s. 315₄₃₂₉). Konuşma, ifade etmenin ötesine geçerek potansiyel bir başkaldırıya, sistem dışına yönelme ihtimaline ve düzenin kendisine yöneltmiş bir sorgulamaya dönüşür. Bu nedenle sessizlik, retorik bir boşluk olarak kavranmaz; düzenin işleyişine müdahale eden yapısal bir pratik niteliği kazanır. Foucault’nun iktidar teorisi çerçevesinde değerlendirildiğinde, KB’de sessizlik, klasik baskı biçimlerinden ziyade bireyin kendi davranışını sürekli gözlemleyerek kurduğu bir öz

denetim rejiminin ürünü olarak belirir. İktidar, konuşulabilir olanı düzenlediği kadar konuşma yetkisinin kimlere kapalı kalacağını da belirleyen söylemsel bir matris şeklinde işler. Bu matris içinde özne, konuşmaktan özellikle kaçınan bir konumda yer almaz; konuşma imkânı daha baştan etkisiz hâle getirilmiştir. Metindeki birçok karakter, bu terbiyeden geçmiş izlenimi verir ve otorite karşısında refleksif biçimde ölçülü bir suskunluk sergiler.

Ay Toldı'nın hükümdar Kün Togdı'nın huzuruna ilk çıkışı bu duruma örnek teşkil eder. Hükümdarın ihtişamı karşısında Ay Toldı “gerçekten çok korkup nefesi kesilir” ve kısa bir süre dili tutulur (Arat, 1959, s. 68₇₉₁). Sahne, iktidarın bedenler ve zihinler üzerinde mikro düzeyde işleyen etkisini görünür kılar. Bourdieu'nün sembolik iktidar kuramı, bu yapının kavranmasına derinlik kazandırır. Kut inancı etrafında ilahi meşruiyetle donatılmış otorite figürü, hukuki alanla sınırlı kalmayan; dilsel ve epistemolojik düzeni de şekillendiren bir konum işgal eder (Şeker, 2009, s. 89). Halkın sessizliği, söz söylememe hâlinde düşünce alanına uzanan bir içselleştirme biçimi hâline gelir. Ortaya çıkan tablo, dilsel alanın daha baştan sınırlandırıldığı bir iktidar düzeninin ayırt edici niteliğini yansıtır.

Bu kuramsal çerçeve doğrultusunda yapılan değerlendirme, KB'de sessizliğin bireysel ahlaki erdemle sınırlı bir tutum olarak kavranamayacağını ortaya koyar. Sessizlik, çok katmanlı bir söylemsel denetim rejimi içinde işleyen ve görünürlüğü sınırlı kalan bir araç niteliği taşır. Söz konusu düzen, etik bir suskunluk pratiği üretmekten ziyade konuşma ihtimalinin yapısal biçimde askıya alındığı bir alan oluşturur. Böyle bir bağlamda söylenmeyen, basit bir tercih olarak kalmaz; varlığın söylem alanı dışına itilmiş bir görünümü hâline gelir. Bu bölümde, KB'de sessizliğin ontolojik boyutu ele alınacak ve metinde dile getirilmeyen unsurların hangi varlık tasavvuruna bağlandığı çözümlenecektir. Analiz sürecinde Heidegger, Derrida ve Deleuze'ün dil, anlam ve varlık üzerine geliştirdikleri kuramsal yaklaşımlar temel başvuru çerçevesini oluşturacaktır.

Heidegger ve “Dilsiz Hakikat” – Varlık ile Dil Arasında Sessizlik

Martin Heidegger, dil ile varlık arasındaki ilişkiyi derinlemesine incelemiş ve dilin *Varlık'ın evi* olduğunu söylemiştir. Ancak ona göre dil neyi açığa vurursa vursun, Varlık bütünüyle dile sığmaz; söylenen her şey varlığın sadece bir parçasını ifşa ederken geri kalanı sessizlik içinde gizli kalır. Başka bir deyişle, hakikatin önemli bir bölümü “dilsiz”dir, yani sözle ifade edilemeyen bir boyuta sahiptir. *Kehre* “dönüş” sonrasındaki metinlerinde, sessizlik dilin “nihai tamamlayıcısı” olarak görülür: Dil, varlığı ifşa ederken sınırlarına dayandığında, geriye bir tek sessizlik kalır ve bu sessizlik de kendi içinde bir anlam taşır (Surzyn, 2021, s. 1). Ontolojik sessizlik, Heideggerci bağlamda,

varlığın dil karşısındaki suskunluğunu ve dilin açığa vuramadığı hakikat boyutunu ifade eder.

KB’de de benzer bir şekilde, en yüce hakikatlerin doğrudan dile getirilmeyip sezdirilmesi, eserin derin ontolojik yönünü oluşturur. Eserin başında yer alan beyitlerde Tanrı’ya, kadere ve ölüm gerçeğine ilişkin doğrudan övgüler ve sözler bulunsa da metnin ilerleyen kısımlarında asıl hikmet, suskunluğun ardındaki anlam ile iletilir. Hükümdar ile vezir arasındaki diyaloglarda, vezir Ay-Toldı’nın çoğu zaman sükûtu tercih etmesi bu duruma örnek gösterilebilir. Ay-Toldı, hükümdar huzuruna ilk çıktığında söz almadan önce gözlerini yere diker ve sessizce durur. Hükümdar Kün-Togdı bu durumu garipsediğinde Ay-Toldı şöyle açıklar: “Hakan buyurmadan ne söyleyeyim, / Bir şey sormadan neyi arz edeyim” (Arat, 1959, s. 80). Bu cevap, bir yandan nezaket ve edep gereği susmanın erdemini vurgularken diğer yandan otorite karşısında sessizliğin ontolojik anlamını ortaya koyar: Mutlak güç (hükümdar) veya yüce hakikat karşısında insanın dilinin tutulması, varlığın büyüklüğü önünde sözün geri çekilmesidir. Heidegger’in işaret ettiği “dilsiz hakikat” düşünüldüğünde, Ay-Toldı’nın suskunluğu da hakikatin tam olarak dile getirilemez oluşuna dair bir imadır. Söz, varlığın ancak bir kısmını açığa vurabildiğine göre, KB’nin hikmeti de sözün ardındaki sessizlikte, yani sezdirilen ama söylenmeyen boyutta aranmalıdır.

Derrida: Söylemin Eksiltmeli ve Ertelenmiş Yapısı

Jacques Derrida, dil ve anlamın yapısını incelerken, her metinde ve söylemde bir eksilme (çıkarılma, eksiltme) ve ertelenme [“différance”] bulunduğunu öne sürer. Derrida’nın *différance* kavramı, anlamın hiçbir zaman tam olarak “şimdi ve burada” mevcut olmadığını, sürekli başka göstergelere ertelendiğini ve bir kısmının daima belirsiz ya da *eksik* kaldığını belirtir (Akdeniz, 2012, s. 37). Bu yaklaşıma göre bir metindeki anlam, sözcüklerin doğrudan ifade ettikleriyle sınırlı kalmaz; dile getirilmeyen unsurlar, bırakılan boşluklar ve imalar da anlamın kuruluşunda belirleyici rol oynar. Derrida’cı bağlamda sessizlik, metinde yer alan bu boşlukların ve ertelenmiş anlamların taşıyıcısı olarak konumlanır. Dilin söyledikleri kadar söylemedikleri de anlama katkı sunar; her metin, eksik bırakılmış yanları sayesinde yorumlanabilirlik alanını genişletir. Derrida’nın vurguladığı üzere anlam, fark ve erteleme üzerinden işler ve bu süreç, sessizliğin dilin kurucu unsurlarından biri hâline gelmesiyle mümkün olur (Quadri, 2024, s. 1). Bu çerçevede sessizlik, anlam üretimini mümkün kılan etkin bir varlık alanı olarak kavranır.

KB, yüzeyde didaktik bir siyasetname ve öğütler manzumesi gibi görünür; metnin derin yapısında ise Derrida’nın tarif ettiği türden eksilteli bir söylem yapısı sezilir. Eserde birçok öğüt açıkça dile getirilir; adalet, akıl ve bilginin

değeri, dilin doğru kullanımı gibi konular doğrudan anlatılır. Ancak en derin mesajlar ve varoluşsal kavrayışlar çoğu zaman dolaylı biçimde iletilir; bu hakikatler metnin sessizliğinde yankılanır. Eserde kader kavramı adıyla anılmasa da, talihin dönekliği ve dünyanın faniliği üzerine beyitler bu fikri sezdirir. Karakterler talih (baht, kut) ve felek kavramlarıyla geçiciliği vurgular (Gönen Kayacan, 2018, s. 688-689); buna karşın kaderin mutlakıyetini doğrudan dile getirmez. Bu durum, metindeki eksiltilmiş söylemin bir parçası olarak, kaderin her nasihat ve öğütte sessiz biçimde hissedilmesini sağlar.

Derrida'nın söylem çözümlemesinde vurguladığı gibi, KB'de de anlam, söylenen ile söylenmeyen diyalogundan doğar. Vezir Ay-Toldı ile hükümdar arasındaki diyalogları çözümlediğimizde, Ay-Toldı'nın çoğunlukla sorulana cevap vermekle yetindiği, kendiliğinden fazladan bir şey söylemediği görülür. Hükümdarın sorduğu sorular çerçevesinde, Ay-Toldı bilgeliğini aktarır; fakat sorulmamış olana dair bilgisini sessiz tutar. Bu yöntemin bir sonucu olarak, okur hükümdarın sormadığı sorular üzerinde düşünmeye sevk edilir. Söylemin bu eksilteli yapısı, Derrida'nın belirttiği ertelenmiş anlam etkisini yaratır: Metinde açıkça belirtilmeyen hakikatler, okuyucunun zihin dünyasında ertelenmiş olarak varlığını sürdürür ve anlam ufkunu genişletir.

KB'de dilin sınırları ve sessizliğin payı, özellikle 24. bölümde belirginleşir. Hükümdar, Ay-Toldı'ya "Söylemek mi daha iyidir, yoksa sessiz kalmak mı?" sorusunu yöneltir ve bu soru etrafında dilin faydası ile zararı tartışılır. Ay-Toldı'nın cevabı, metnin söylem stratejisini özetler niteliktedir. Sözün on kısmından dokuzu suskunluk ile saklanmalıdır; "Söz on türlü, söylenecek birdir... Biri söylenecektir, yasak dokuzu" (Arat, 1959, s. 83⁹⁹⁹) ifadesi bunu açıkça ortaya koyar. Dokuz kısmın "yasak" olması, dile getirilmemesi gereken, anlamsız ya da zararlı sözleri işaret eder. Bu beyitte eksiltme yoluyla anlamı arıtma fikri belirgindir. Söylenmesi gereken hakikat için gereksiz sözler susturular ve böylece öz korunur. Bu yaklaşım, Derrida'nın metindeki fazlalıkların elenmesi ve anlamın boşluklar aracılığıyla kurulması düşüncesiyle örtüşür. KB, sözü ölçülü kullanarak ve birçok unsuru ima yoluyla bırakarak söylenmeyi metnin etkin bir parçası hâline getirir. Bu sessiz söylem, fanilik, kaderin gizemi ve hakikatin dile sığmayan boyutu gibi ontolojik katmanları sezdirir (Macit, 2002, s. 27).

Deleuze: Farkın Sessizliği ve Anlamın Doğuşu

Gilles Deleuze, modern dünyada anlamlı farkın nasıl üretilebileceğini tartışırken sessizliğe merkezî bir rol atfeder. Çağdaş toplumun temel sorunu, bireylerin kendilerini ifade etmelerine imkân tanımak değildir; yeni ve farklı olanın ortaya çıkabilmesi için sessizlik ve yalnızlık onların tesis edilmesidir (1995, s. 129). Sürekli konuşma ve ifade yoğunluğu altında özgün düşüncenin

bastırıldığını düşünen Deleuze, insanların sonunda söylemeye değer bir şey bulabilmeleri için “küçük yalnızlık ve sessizlik boşlukları”na ihtiyaç duyulduğunu vurgular. Ona göre hiçbir şey söylememek, geçici bir geri çekilme alanı yaratarak nadir ve anlamlı sözün çerçevesini kurma imkânı sunar (Facer, 2024, s. 81). Bu yaklaşım, anlamlı ve ayırt edici sözün sessizlik zemininde filizlendiği düşüncesini temellendirir. “Farkın sessizliği” ifadesi, herkesin konuştuğu ve klişelerin dolaşıma girdiği bir ortamda hakikatin görünürlük kazanmasının güçleştiğini ima eder. Gürültü ve söz yığılması içinde farkın sesi bastırılır; farkın kendini açığa çıkarabilmesi, sessizliğin sağladığı düşünsel alana bağlı hâle gelir.

KB'nin içerdiği bilgelik de benzer bir mekanizma ile açığa çıkar. Eserdeki karakterler arasında geçen diyaloglar, zaman zaman duraksamalar, susmalar ve tefekkür anları barındırır. Özellikle bilge vezir Ay-Toldı ile bilge kişi Ögdülmüş'in konuşmalarında, en önemli nasihatlerin öncesinde bir *sessel duraklama* veya az sözle çok şey anlatma eğilimi görülür. Bu, Deleuze'ün sözünü ettiği “küçük sessizlik boşlukları”nı andırır.

Deleuze'ün “söyleyecek nadir ve değerli şey” olarak nitelendirdiği hakikat, KB'de hikmet kavramıyla karşılık bulur. Hikmet, herkesin her an dile getirebileceği sıradan bir bilgi türü olarak düşünülmez; derin tefekkür ve yaşantı sürecinde süzülerek elde edilen özlü bir bilgelik biçimi olarak kavranır. Bu anlayış doğrultusunda eserde hikmet içeren sözler çoğu zaman kısa, yoğun ve çağrışıma açık ifadeler hâlinde sunulur. Her bir hikmetli beytin ardından gelen sessizlik (ya da metin boşluğu), okuyucuya düşünme alanı tanır. Fark yaratacak ölçüde yeni bir anlayış, okurun bu sessiz tefekkür anlarında filizlenir. Örneğin, Ay-Toldı hükümdara dilin faziletleri ve susmanın erdemi hakkında öğüt verirken “Sözü çok dinle, fazla söyleme / Akılla söyle, bilgiyle süsle” (Arat, 1959, s. 84) diyerek yine ölçülü ve sınırlı konuşmayı tavsiye eder. Bu tavsiyenin değeri, hemen ardından gelen uygulamayla da pekişir: Hükümdar, Ay-Toldı'nın sözlerini dinledikten sonra uzun uzun konuşmaz, aksine derin bir şükür ve tefekkür hâliyle Allah'a yönelir (Arat, 1959, s. 85). Metindeki bu sahne, doğru sözün ve hikmetin, onu takip eden ontolojik sükûnet ile anlam kazandığını gösterir. Deleuze'ün belirttiği üzere “ifade etmeme hakkı” ve sessizlik, KB'de bilgece davranışın bir parçasıdır; zira söze dönüşmeyen hikmet, karakterlerin eylemlerinde ve tavırlarında görülür. Özellikle eserin sonunda Odgurmuş, dünya nimetlerinden yüz çevirmiş bir zahit kimliğiyle belirir. Odgurmuş'ın tavırları, hikmet karşısındaki sessiz kabullenışı temsil eder. Ögdülmüş, Odgurmuş'ı ikna etmek için sorular sorduğunda Odgurmuş'ın “Ne dediğimi duydun, söylediklerim kesindi / Neden ısrarla zorluyorsun beni” (Arat, 1959, s. 287³⁹⁶¹) diyerek daha fazla konuşmaya gönülsüz oluşu, hakikatin zaten dile geldiği ve fazlasının gereksiz olduğu mesajını verir. Bu sahnede

sessizlik, hikmetin koruyucu zırhı gibidir; fazla söz, hakikatin özünü gölgeleyebilecektir. Odgurmuş, susarak hem dünyadan el etek çekmişliğini hem de hakikatin dile sığmayan yönünü imler. Böylece KB, sessizliği hikmetin ve farkın bir koşulu olarak sunar.

KB’de Sessizliğin Metinsel Temsilleri ve Ontolojik Anlamı

KB’de sessizlik, ifadenin yokluğu şeklinde kavranmaz; epistemik sınırlar, kültürel kodlar ve metafizik temsil biçimlerinin iç içe geçtiği çok katmanlı bir anlatı tekniği olarak yapılandırılır. Metnin söylemsel örgüsünde sessizlik üç düzeyde işlev kazanır:

- (1) Meşruiyetin ritüelleştirildiği hiyerarşik suskunluk,
- (2) Gösterilmezliğin poetikasına dayalı tehir stratejisi,
- (3) Bilgeliğin semantik aşırılığa düşmeden aktarımı için açılan sezgisel boşluk.

İlk düzeyde sessizlik, iktidarın dil üzerindeki düzenleyici işlevi bağlamında ele alınabilir. Konuşmanın yalnızca otorite tarafından tanımlanmış konumlara verildiği bu düzlemde, Ay-Toldı’nın hükümdar karşısındaki suskunluğu, ontolojik bir geri çekilişten çok, söylem üretme hakkının askıya alındığı bir pozisyonun göstergesidir. Bu yapı, Judith Butler’ın (1997, s. 141-159) performatif sessizlik kavramıyla birlikte okunabilir: sözün yokluğu, söylemsel varlığın dışına itilmiş bir öznenin zorunlu pozisyonudur. Sessizlik burada edilgenlik değil, tanınma rejiminin dışında bırakılmanın göstergesidir.

İkinci düzey, metafizik alanda temsil edilemeyen unsurların bilinçli biçimde dile getirilmemesine dayanan bir eksiltme stratejisi üzerinden işler. Tanrı, kut ve kader gibi aşkın kavramlar doğrudan adlandırılmaz; ima, yönelme ve dolaylı anlatım yollarıyla sezdirilir. Bu yapı, Jean-Luc Marion’un ikon ile görünmeme arasındaki ayrımıyla ilişkilendirilebilir; bazı hakikatler temsile direnir, çünkü temsil alanına çekildiklerinde anlam yoğunluklarını yitirirler (Kahambing, 2019, s. 15-16). Sessizlik burada temsili çoğaltan bir araç hâline gelir ve temsil edilemeyene yönelik etik bir tutum üretir.

Üçüncü düzeyde sessizlik, bilgelik ile söz arasındaki ilişkinin yeniden kurulduğu bir alanda belirginleşir. Metnin yapısı, bilgiyi hazır biçimde sunmak yerine okurun bilişsel katılımını zorunlu kılar. Ögdülmiş ve Odgurmuş arasında geçen diyaloglar, Maurice Blanchot’nun “konuşmanın olanaksızlığı” kavramıyla örtüşür; bazı anlamlar, söz geri çekildiğinde açığa çıkar (1993, s. 78-79). Sessizlik bu bağlamda bilgi yoksunluğunu ifade etmez; dilin anlam yükünü taşıma kapasitesine dair bilinçli bir estetik tercihi temsil eder.

Bu üç düzey birlikte ele alındığında sessizlik, KB’nin anlatı yapısında işlevsel bir gösteren sistemi olarak ortaya çıkar. Söylenmeyen unsurlar gizli

kalmakla yetinmez; kurgunun yönünü belirler, anlamı zamansal olarak erteler ve okurun yorum alanını biçimlendirir. Böylece sessizlik, poetik bir araç olmanın yanı sıra varoluşsal, etik ve bilişsel boyutları olan derinlikli bir anlatı ilkesi olarak yeniden kavramsallaştırılır.

Türk-İslam Düşüncesinde Sessizlik: Kültürel Bir Derinlik Katmanı

KB’de sessizlik, felsefi ve siyasal düzlemde bir anlatım stratejisi olmanın yanında, Türk-İslam düşünce geleneğinde şekillenen kültürel ve sezgisel anlam örüntülerine temas eden bir oluş biçimi sergiler. Eserdeki suskun figürler ve ritmik sükût yapıları, Batı düşüncesindeki söylemsel çekilme, etik sınır ve temsilin tıkanma noktalarıyla kavramsal düzeyde ilişki kurar; bu ilişki, Anadolu irfanındaki mistik yoğunluk ve içe dönüş pratikleriyle derinleşir. Yunus Emre’nin şiirlerinde görülen sessizlik anlayışı, bu çok katmanlı yapıyı somutlaştırır. “Söz ola kese savaşı, söz ola kestire başı / Söz ola ağulu aşı, bal ile yağ ede bir söz” (Bakırcıoğlu, 2022, s. 24) dizeleri, sözün dönüştürücü gücüyle birlikte suskunluğun taşıdığı içsel ritmi ve metafizik dikkati de harekete geçirir; böylece anlamın söze indirgenmediği, bilincin sezgiyle genişlediği bir anlatı zemini kurulur.

Mevlânâ, suskunluğu dışsal bir sessizlik durumu olarak ele almaz; kelimelerin anlamı kuşatmakta yetersiz kaldığı eşikte beliren manevi bir derinlik biçiminde kavrar. *Mesnevî*’nin düşünsel arka planında yer alan bu yaklaşım, şu veciz ifadede yoğunlaşır: “Suskunluk denizdir, söylemek ırmak gibi. Deniz seni arıyor, sen arama ırmağı” (Örs ve Kırılancık, 2015, s. 547²⁰⁵⁶). Bu anlatım, sessizliğin dil dışı sezgiyle kurulan bir anlam alanı açtığını ve sözün erişemediği hakikati taşıdığını gösterir. Mevlânâ’nın sükûta yüklediği işlev, klasik Türk-İslam edebiyatında sessizliğin bilgi üretici ve irfan merkezli bir boyut kazandığını açık biçimde ortaya koyar.

Söz ile suskunluk arasındaki gerilimi görünür kılan söyleyişlerden biri, gazelhan Hâfız Sâmî tarafından icra edilen ve klasik şiir geleneğinde Fuzûlî’ye nispet edilerek aktarılan bir beyitte somutlaşır. Bu beyitte şair, kimi hakikatlerin sözle tam olarak dile getirilemediği, içte tutulduğunda ise huzur vermeyen bir eşikte durur: “Söylesem tesiri yok, sussam gönül râzî değil” (İşcan ve Yüksel, 2011, s. 153). Söyleyişte suskunluk, edilgin bir geri çekilme anlamı taşımaz; sözün anlamı kuşatmakta yetersiz kaldığı noktada ortaya çıkan içsel gerilimin yoğunlaşmış bir hâli olarak belirir. Bu yönüyle metinde kurulan özne, KB’deki Oduşmuş tipinde görüldüğü üzere, hakikati sözle ifade edemediği anda onu hem içinde taşır hem de bastırır. Aynı anlam ufku, eserde Ay Toldı’nın hükümdar huzurundaki bilinçli ve ölçülü suskunluğuyla paralel bir düzlemde değerlendirilir.

Sinan Paşa, nasihat ve hikmet ekseninde kaleme aldığı *Mâârif-nâme*'de sessizliği çok yönlü bir erdem alanı içinde ele alır. Suskunluk, ahlaki olgunluğun, içsel bilincin ve edebî inceliğin göstergesi olarak yapılandırılır. Bu yaklaşım, şu ifadelerde yoğunlaşır: “Susmak değerli bir özelliktir. Ve sessizlik iyi bir niteliktir. Susmak nice yerlerde kurtuluş vesilesi olur, konuşmak papağanları kafese koydurur. Söz cevherse, gizlenmesi iyi olur. Ağızdan çıkan, eğer inciye saklanması iyi olur” (Tulum, 2013, s. 569). Bu vecizeler, KB'deki Odgurmış karakterinin temsil ettiği suskun bilgelikle örtüşür. Fazla sözün tehlikesine karşılık, düşünülerek susmanın değeri hem bireysel terbiyenin hem metafizik arayışın temelidir. Bu yaklaşım, Batılı düşünürlerin sessizlik yorumlarına kültürel bir denge kazandırırken, Türk-İslam irfan geleneğinin sessizlik estetiğini teori düzeyine taşır (Şaylıgil ve Özden, 2017, s. 156).

Türk-İslam düşünce geleneğinden aktarılan bu örnekler, KB'de sessizliğin Batılı kuramsal çerçeveleri aşarak yerli kültürel kodlarla örülmüş çok katmanlı bir yapı içinde yer aldığını gösterir. Bu bağlamda sessizlik, klasik Türk edebiyatındaki sezgisel söyleyiş, sūfi ahlāk anlayışı ve irfan geleneğiyle birlikte düşünülerek derinleşir. Yusuf Has Hâcib'in sessizliğe yüklediği işlev, anlatısal bir tercih olmaktan çıkarak sükût bilincinin edebî düzlemde karşılık bulunduğu bir forma dönüşür.

Sonuç

Bu makale, KB'de sessizlik olgusunun estetik ya da söylemsel bir tercih olarak sınırlandırılmayacağını; çok boyutlu ve işlevsel bir yapı olarak metnin anlam dünyasını kurduğunu göstermektedir. Sessizlik, metinsel düzeyde basit bir eksilti şeklinde ele alınmamakta; anlam, varlık, bilgi ve iktidar eksenlerinde işleyen kurucu bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda, sessizliğin metindeki işlevleri edebî bağlam ile kuramsal yaklaşımlar birlikte gözetilerek disiplinlerarası bir yöntemle çözümlenmiştir.

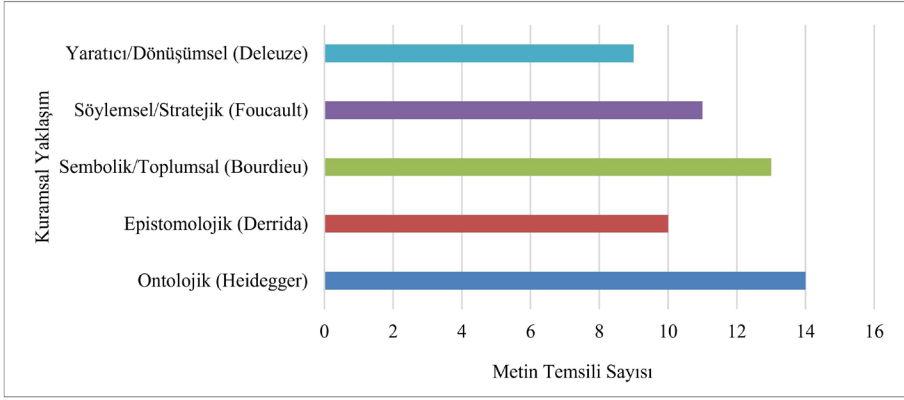
Araştırmada başvurulan kavramsal çerçeve, Heidegger'in ontolojik sessizlik ve sahici susma kavramları, Derrida'nın *différance* ve eksiltilmiş anlam anlayışı, Foucault'nun söylem ve mikro iktidar çözümlenmeleri, Bourdieu'nün dilsel *habitus* ve sembolik iktidar kuramı ile Deleuze'ün yaratıcı fark ve sessizlik düşüncesi etrafında yapılandırılmıştır. Bu kuramsal yaklaşımlar, sessizliğin ifade alanı dışına itilmiş bir boşluk olarak kavranamayacağını; düzen kuran, bilgi taşıyan ve stratejik işlevler üstlenen bir unsur olarak metnin merkezinde yer aldığını göstermiştir. Sessizlik, söylenmeyen anlam ürettiği ve söylemin imkân alanını daraltmak yerine yorum ufkunu genişleten bir ilke şeklinde yorumlanmıştır.

Karakter temelli söylem çözümlenmelerinde Ay Toldı, Ögdülmiş, Odgurmış ve Kün Togdı'nın dille kurdukları mesafe, suskunluk anlarındaki stratejik tutumları ve bunların siyasal, etik, pedagojik ve metafizik anlamları ele

alınmıştır. Grafik 1 ve Tablo 1'e dayanan çözümleme, sessizlik temasının en yoğun biçimde ontolojik düzlemde (%34) temsil edildiğini; bunu toplumsal-söylemsel boyut (%26), stratejik kullanım (%18), bilgi iletimi (%13) ve yaratıcı sessizlik (%9) kategorilerinin izlediğini göstermektedir. Bu dağılım, metindeki sessel yapıların hem içerik hem kavramsal yoğunluk bakımından katmanlı biçimde kurulduğunu ortaya koyar. Bulgular, sessizliğin eserde sözün geri çekilmesiyle sınırlı bir tutum olmadığını; anlamı, hakikati ve iktidar ilişkilerini yeniden biçimlendiren yapısal bir strateji olarak işlediğini gösterir. Bu doğrultuda sessellik, anlatının merkezinde konumlanan düşünsel açıdan güçlü bir yapı hâline gelir.

Grafik 1: KB'de Sessizlik Temsillerinin Kuramsal Boyutlara Göre Dağılımı

Yukarıdaki görselde, KB'de sessizlik temasının teorik boyutlara göre dağılımı grafikleştirilmiştir. Verilere göre ontolojik sessizlik (Heidegger) en fazla temsil edilen boyuttur; bu durum, suskunlukların varlık, hakikat ve dilin sınırlarıyla ilişkili biçimde kurgulandığını gösterir. Sembolik/toplumsal boyut (Bourdieu) da yaygındır ve sessizliğin iktidar ilişkileri ile toplumsal düzenle bağlantısını ortaya koyar. Söylemsel/stratejik (Foucault) ve epistemolojik (Derrida) sessizlikler, bilgi üretimi ve söylem ekonomileri bağlamında güçlü biçimde yer alır. Yaratıcı/dönüşümsel sessizlik (Deleuze) ise daha sınırlı temsile sahip olsa da, fark ve hikmet üretimi açısından önemli bir rol üstlenir.

Tablo 1: KB'de Sessizlik Türleri ve İşlevsel Alanları

Sessizlik Türü	İşlevsel Alan	Temsil Edilen Karakterler
Stratejik Sessizlik	Yönetim / Diplomasi	Kün Togdı, Ay Toldı
Ontolojik Sessizlik	Varlık ve Hakikat	Odgurmuş
Epistemolojik Sessizlik	Bilgi / Anlam İnşası	Ögdülmiş, Ay Toldı
Toplumsal Sessizlik	İktidar / Rıza	Ay Toldı, halk
Yaratıcı Sessizlik	Yorum / Fark Üretimi	Ögdülmiş, Odgurmuş

Tablo 1'deki sınıflama, KB'de sessizliğin tekil bir ifade tarzı olarak ele alınmadığını; farklı düşünsel alanlarda anlam üretimine nasıl katıldığını gösterir. Bu bağlamda sessizlik, edilgen bir susma hâli şeklinde düşünülmez; anlam taşıyan, bağlama göre kodlanan ve karakter temsilleriyle derinleşen çok yönlü bir yapı olarak belirir. Stratejik düzlemde Kün Togdı'nın konuşmayı erteleme, otoritenin sözle değil, kararın geciktirilmesi ve beklentinin sürdürülmesi yoluyla kurulduğunu ortaya koyar. Ay Toldı'nın tutumu ise söz hakkını zaman ve mekâna bağlayarak söylemin denetimini siyasal terbiyenin bir parçası hâline getirir.

Ögdülmiş figürü, bilginin mutlak açıklıkla aktarılmadığı, ima ve eksiltme yoluyla dolaşıma sokulduğu bir epistemik modelin temsilcisi olarak konumlanır; bu yapı, doğrudan aktarım yerine yorum üretimini önceleyen bir düşünme alanı kurar. Ogdurmuş ise sözle kuşatılamayan bir sezgi düzeyinde yer alır; suskunluğu, dilin erişemediği bir hakikat katmanına yönelen düşünsel bir geri çekilişi yansıtır. Tablo, bu yönleriyle sessizliğin anlatı ekonomisine katkı sağlayan bir unsur olmanın yanı sıra, düşünsel konumlanmaların, söylem düzeylerinin ve karakter kodlarının örgütlenmesinde merkezî bir rol üstlendiğini açık biçimde göstermektedir.

Etik Komite Onayı Araştırmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Mali Destek Araştırma için herhangi bir mali destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması Yoktur.

Ethical Committee Approval Ethics committee permission is not required for the research.

Funding No financial support was received for the research.

Conflicts of Interest None.

Kaynakça

Acheson, K. (2008). Silence as gesture: rethinking the nature of communicative silences. *Communication Theory*, 18(4), 535–555.

Adaloğlu, H. H. (2016). Bir siyasetnâme olarak “Kutadgu Bilig”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 34, 237–253.

Akay, H. (2021). Yapısökümcü bakış tarzının gerçekleştirdiği büyük anlam ve eylem operasyonunu dil felsefesi üzerinden okumak. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 16(2), 270–283.

Akdeniz, E. (2012). Derrida’da kökensiz düşüncenin kökeni olarak différance. *Posseible*, 1, 33–49.

Akkol, M. L. (2019). Jürgen Habermas’ın iletişimsel eylem kuramı ve kamusal alan kavramının analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 37, 171–180.

Alkan Ataman, H. (2019). Kutadgu Bilig’de hitaplar ve göreceli seslenişler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 45, 287–306.

Arat, R. R. (1959). *Kutadgu Bilig: II. (Tercüme)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Arseven, T. (2019). Odgurmuş’ta kanaat/akıbet ikilemi. *Journal of Turkish Research Institute*, 64, 233–251.

Arslan, M. (2011). Kutadgu Bilig’deki ahlak ve siyaset felsefesi. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 21, 23–49.

ArtHist.net. (2015, May 17). *CFP: Silence! (Montréal, 24 Apr 15)*. <https://arthist.net/archive/9515>

Aydemir, B. (2020). *Türk ve yabancı yazarların yazma eylemi üzerine görüş ve düşünceleri* (Tez No. 635619) [Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Aydın, M. (2019). Kutadgu Bilig’de dil ile tasavvufta samt ‘susma’ meselesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 45, 167–177.

Ayık, C. (2016). *Kutadgu Bilig ve Siyasetname’de ahlak siyaset ilişkisi* (Tez No. 431423) [Yüksek lisans tezi, Hitit Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Bakırcıoğlu, N. Z. (2022). *Yunus Emre dîvânı hayatı, şiirleri, şiirinin özellikleri, hakkında yazılanlardan seçmeler*. Ötüken.

Başarslan, B. (2021). *Kutadgu Bilig’de ahlak, ölüm ve ölümsüzlük* (Tez No. 672000) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Bedir, U. (2019). Pierre Bourdieu’nün ‘dilsel habitus’ kuramı çerçevesinde Asghar Farhadi’nin ‘Bir Ayrılık’ (A Separation) filminin incelemesi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 48, 135–152.

Bilgin, A. (2007). Osmanlı şiirinde “ölmeden önce ölme” temi. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, (142), 42–53.

Blanchot, M. (1993). *The infinite conversation* (S. Hanson, Trans.). University of Minnesota Press.

Bourdieu, P. (1977). The economics of linguistic exchanges. *Social Science Information*, 16, 645–668.

Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power* (J. B. Thompson, Ed. & Introd.; G. Raymond & M. Adamson, Trans.). Polity Press.

Bourdieu, P. (2013). *Outline of a theory of practice* (R. Nice, Trans.). Cambridge University Press. (Original Work Published 1972)

Butler, J. (1997). *Excitable speech, a politics of the performative*. Routledge.

Büyükbaş, H. & Vargün, F. (2016). Kutadgu Bilig’de devlet yönetimi hükümdar – adalet ilişkisi. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(4), 27–33.

Can, E. (2016). Anlam arayışında Derrida’nın yinelenebilirlik ve différance söylemi. *Kayı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 27, 15–28.

Canar, B. (2012). Maurice Blanchot düşüncesi’nde sessizliği yazıya çekmek. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 52(1), 85–112.

Cüneyt, C. (2010). *Michel Foucault: özne ve iktidar* (Tez No. 263846) [Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Çağatay, S. (1968). Kutadgu Bilig’de Odgurmuş’ın kişiliği. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 15, 39–49.

Çağatay, S. (1970). Kutadgu Bilig’de Ögdülmiş. *Türk Kültürü*, 98(9), 95–111.

Deleuze, G. (1995). *Negotiations*. Columbia University Press.

Deleuze, G. (1997). *Essays critical and clinical*. University of Minnesota Press.

Derrida, J. (1978). *Writing and difference* (A. Bass, Çev.). University of Chicago Press.

de Salazar, G. & Altuna, A. (2023). Silence in Donal Ryan’s fiction (M. T. Canada-Cabrera and J. Carregal-Romero, Eds.). *Narratives of the unspoken in contemporary Irish fiction* içinde (pp. 167–189). *New Directions in Irish and Irish American Literature*. Palgrave Macmillan, Cham.

Doruk, M. (2021). Kutadgu Bilig ve dil (M. Argunşah, Ed.). *Mustafa Öztürk’e Armağan* içinde (s. 205-212). Kesit.

Ekren, A. (2022). Antonio Gramsci’nin hegemonya kavramının uluslararası ilişkiler disiplinine girişi ve yorumlanması. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 149–158.

Ergene, O. (2020). Kutadgu Bilig’de sözlü iletişim. *Uluslararası Kutadgu Bilig*

Kurultayı Bildiriler Kitabı içinde (s. 501–544). 26–28 Eylül 2019, Ankara: Türk Dil Kurumu.

Facer, K. (2024). Beyond voice: listening and silence in climate change education. *Journal of Moral Education*, 54(1), 77–93.

Fırcıncı Orman, T. (2015). Jacques Derrida düşüncesinde “dil”. *Kilikya Felsefe Dergisi*, 1, 61–81.

Foucault, M. (1978). *The history of sexuality*. Pantheon Books.

Gönen Kayacan, S. (2018). Kutadgu Bilig’de farkındalık. *Journal of Turkish Studies*, 13(12), 683–692.

Hacızade, N. (2011). Türkçede susma ve sessizlik kavramları üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 29, 1–10.

Heidegger, M. (1962). *Being and time* (J. Macquarrie and E. Robinson, Trans.). Blackwell Publishers Ltd.

Heidegger, M. (2018). *Varlık ve zaman* (K. Ökten, Çev.). Alfa.

İşcan, N. & Yüksel, M. (2011). Hâfız Sâmî gazellerinde terennüm kelimeleri ve kullanımı. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(2), 151–162.

Kahambing, J. G. (2019). Jean-Luc Marion’s phenomenology of the icon as an apologia for Quiapo’s Black Nazarene traslación. *Prajñā Vihāra*, 20(2), 13–31.

Kök, A. & Eker, Ö. (2019). Yusuf Kutadgu Bilig’de Odgurmış’a Türkçe ne söyler. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, 3(1), 20–59.

Kristeva, J. & Derrida, J. (1999). Göstergibilim ve gramatoloji. *Toplumbilim* (T. Akşin, Çev.), 10, 175–183.

Macit, N. (2002). Teolojik dilin imkânı üzerine -doğrulamacı analiz mantığı-. *EKEV Akademi Dergisi Sosyal Bilimler*, 6(10), 9–26.

Mhayyal, B. M. & Sabi, M. A. (2020). Expressing the bewilderment of the modern man through silence in Samuel Beckett’s happy days. *Journal of the College of Education for Women*, 31(4), 14–25.

Önder, Ö. (2016). İnsan doğasından egemenlik düşüncesine *Kutadgu Bilig*’de siyaset felsefesinin temelleri (A. Kavas, F. M. Şeker, M. Tandoğan ve C. Bayram, Ed.). *Yûsuf Has Hâcib’in Doğumunun 1000. Yılında Kutadgu Bilig Türk Dünya Görüşünün Şâheseri Uluslararası Sempozyumu bildiriler kitabı* içinde (s. 556–576). Şen Yıldız Yayıncılık.

Örs, D. & Kırılgaç, H. (2015). *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî: Mesnevî-i Ma’nevî*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Özkan, B. (2022). *Deleuze’de edebiyatın yaratıcı bir etkinlik olarak felsefede konumlandırılışı* (Tez No. 912865) [Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Özmen, A. (2014). Kutadgu Bilig’de yöneten-yönetilen ilişkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41, 55–60.

Parlak, H. (2010). Artgönderim unsurlarından gönderge yinelenmesinin *Kutadgu Bilig’*deki kahramanlar açısından değerlendirilmesi. *Dil Araştırmaları*, 7(7), 78–106.

Quadri, Mir H. S. (2024). Can meaning exist without silence? *The Lumeni Notebook Research*, 1–9.

Saraçoğlu, A. D. (2022). Michel Foucault’nun iktidar kavramı. *International Social Sciences Studies Journal*, 8(97), 1527–1532.

Schreglmann, S. (2023). Kutadgu Bilig’de geleneksel ahlaki değerler (R. Demir ve R. Diler, Ed.). *Dinî ve Eğitsel Açından Kutadgu Bilig* içinde (s. 145–160). Nobel Akademik Yayıncılık.

Sontag, S. (1969). The aesthetics of silence. In *Styles of Radical Will* (pp. 3–34). Farrar, Straus and Giroux.

Su, F., Wood, M. & Tribe, R. (2023). ‘Dare to be silent’: re-conceptualising silence as a positive pedagogical approach in schools. *Research in Education*, 0(0) 1–14.

Surzyn, J. (2021). Language of being in Heidegger’s “turn” (kehre). *Folia Philosophica*, 46, 1–17.

Şaylıgil, Ö. & Özden, H. (2017). Sinan Paşa’nın Ma’ârif-nâme adlı eseri tıp etiği ilkeleri için bir kaynak olabilir mi? (A. Kartal ve Z. Koylu, Ed.). *Sivrihisarlı Sinan Paşa ve Nesir Edebiyatı* içinde (s. 145–160). Sivrihisar Belediyesi.

Taverna, M. (2023). Berkeley philosopher Judith Butler’s theory of gender for the 21st century. *Big Think*. <https://bigthink.com/thinking/judith-butler-theory-gender-21st-century>.

Tulum, M. (2013). *Sinan Paşa: Mâârif-nâme: Özlü sözler ve öğütler kitabı*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi.

Wittgenstein, L. (2005). *Tractatus logico-philosophicus*. Metis.

Yılmaz, A. (2021). Sessizlik arayışı: bir Wittgenstein okuması. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(41), 1491–1504.

Extended Summary

This study explores the multifaceted role of silence in *Qutadgu Bilig*, framing it not merely as the absence of speech but as an ontological, epistemological, political, and poetic structure. Far from being a passive element, silence functions as a structural and conceptual mechanism through which meaning, wisdom, power, and ethical agency are configured. The research interrogates how silence, in its various forms, becomes embedded in the narrative fabric of the text, often surpassing spoken language in its depth and impact.

The methodological approach is grounded in contemporary theoretical frameworks, drawing on Martin Heidegger's concept of "authentic silence" and "unspeakable truth," Jacques Derrida's notion of *différance* and deferral, Michel Foucault's theory of discourse and normative silence, Pierre Bourdieu's linguistic habitus and symbolic power, and Gilles Deleuze's idea of creative silence as a space for difference production. These frameworks allow the paper to investigate silence not as a void but as a site of agency, authority, and ontological insight.

In *Qutadgu Bilig*, silence emerges in four primary character models: Ay Toldı (felicity), Ögdülmiş (intellect), Odgurmuş (fate), and Kün Togdı (justice). Each represents a different aspect of how silence is enacted, regulated, and interpreted within a moral-political cosmology. Ay Toldı embodies measured silence as political etiquette; his refusal to speak before the ruler prompts a deeper discussion about when, why, and to whom speech is due. His speech is characterized by rhetorical economy, expressing only what is necessary and reinforcing a culture of discretion. This reflects Bourdieu's idea that linguistic conduct is socially conditioned by position and legitimacy.

Ögdülmiş introduces an epistemological dimension to silence. He speaks in ways that prompt reflection rather than closure, often implying more than he directly states. His elliptical expressions activate the listener's interpretive labor, resonating with Derrida's idea that meaning is not fixed but generated through absence, implication, and deferral.

Odgurmuş represents the ascetic paradigm of silence. As a detached sage who embodies the theme of spiritual withdrawal, his few words carry metaphysical depth. He speaks only when necessary and allows silence to frame his presence. His quietude reflects Heidegger's idea of "unspeakable truth" that which cannot be reduced to language.

Kün Togdı, the ruler, presents a compelling instance of strategic silence. As the locus of authority, his pauses, delayed responses, and rhetorical restraint are not signs of indecision but tools of governance. Drawing from Foucault's insight that power is often exercised through what is left unsaid, Kün Togdı's silence enacts control, disciplines speech around him, and reinforces hierarchies.

Beyond character-level analysis, the study identifies silence as a broader narrative and philosophical device. It operates in three interrelated levels:

1. **Discursive silence:** shaped by hierarchy and institutional power. Speech is regulated by positional legitimacy. Silence, here, is not individual choice but structural conditioning certain figures are authorized to speak, others to remain silent.
2. **Metaphysical silence:** representing the limits of language. Divine attributes, fate, and the absolute often remain unnamed, yet deeply felt. This absence of direct reference is not a lack but a technique that preserves the sanctity and incomprehensibility of the subject.
3. **Creative silence:** where meaning is enhanced through restraint. Characters refrain from overexplaining, and the text allows interpretive space for readers. This echoes Deleuze's notion that true difference and innovation arise from silence, from resisting the compulsion to articulate everything.

The paper includes statistical data categorizing silence thematically. According to the analysis, ontological silence is the most prevalent (34%), followed by social-political silence (26%), strategic silence (18%), epistemological silence (13%), and creative/aesthetic silence (9%). These findings confirm that silence is not incidental but essential to the philosophical architecture of the text.

Silence in *Qutadgu Bilig* is also shown to be a vehicle for virtue. To speak is not necessarily to know, and to remain silent is not necessarily to be ignorant. Ay Toldı's advice that "nine of ten words should be withheld" crystallizes this ethos.

Moreover, the study underscores that silence in the text is deeply gendered and politicized. The dichotomy of questioning (active) and female answering (responsive) frames silence as part of a symbolic order.

This research demonstrates that *Qutadgu Bilig* embeds silence as a foundational mode of expression, where it plays a critical role in ethical conduct, knowledge transmission, political legitimacy, and metaphysical meditation.

